

Millî Görüş Mefkûresinde İslâm Birliği ve D-8 -Teori ve Pratik-

Talip TUĞRUL*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Millî Görüş mefkûresinde “İslâm birliği” fikrinin kökenlerini, ideolojik bütünlük içerisindeki yerini ve “İslâm birliği” idealinin teorik ve D-8, MTB gibi pratik taraflarını araştırmaktır. Millî Görüş Hareketi'nin “İslâm birliği” fikrini niçin kabul ettiği, D-8 projesinin ne olduğu ve “Yeni Bir Dünya” hedefinin neresinde yer aldığı hususu ise araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir.

İslâm birliği ideali, Millî Görüş Hareketi'nin medeniyet tasavvurundan kaynaklanmaktadır. İslâmî referanslara dayanan bu perspektif, bütün insanlığın saadetine odaklı evrensel bir medeniyet perspektifidir. Hareketin kurucusu Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a (1926-2011) göre günümüzde Irkçı Emperyalizm'in hâkim olduğu dünyamızın hali içler acısıdır ve mevcut dünya iflas etmiştir. Bu zulüm düzeninden kurtulmanın anahtarı, hakkı üstün tutan bir anlayışla “Yeni Bir Dünya”nın kurulmasıdır. Erbakan'a göre Yeni Bir Dünya ideali şu üç aşamada gerçekleşecektir: İslâm Birliği'nin çekirdeği ve ilk adımı olarak kabul edilen D-8, bu sürecin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama, bütün Müslüman ülkelerin katılımıyla oluşacak olan İslâm Birliği'dir (D-60). Üçüncü aşama ise Müslüman ülkelerle birlikte hareket edecek olan 100 mazlum ülkeyle oluşturulacak birlik (D-160) olarak belirlenmiştir.

Araştırmada tarama modeli ve metin/doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Necmettin Erbakan'ın eserlerinin toplandığı “Erbakan Külliyyatı”, hareketin diğer yazılı kaynakları, konuyla ilgili kitaplar, makaleler ve ansiklopedi maddeleri taranmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda Erbakan'ın “Yeni Bir Dünya” hedefi ile İslâm birliği idealinin teoride birleştirdiği görülmüştür. Zira Millî Görüş mefkûresinin “Yeni Bir Dünya” idealinde, İslâm Birliği'nin kurucu ve belirleyici bir fonksiyonu tasavvur edilmiştir. Bu fikrin en önemli pratiği olan D-8 ile “İslâm Birliği” ideali, fikriyattan fiiliyata geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş İslami Akımlar, İslamcılık, İslam Birliği, Millî Görüş Hareketi, Necmettin Erbakan

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, e-mail: t.tugrul@alparslan.edu.tr, taliptugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2946-8948.

Islamic Unity and D-8 within The Ideal of Millî Görüş Movement -Theory and Practice-

Abstract

The aim of this study is to investigate the origins of the idea of "Islamic unity", its place in the ideological integrity and the theoretical and practical aspects of the "Islamic unity" ideal such as D-8 and MTB within the ideal of Millî Görüş. The main problem of the research is why the Millî Görüş Movement accepted the idea of "Islamic unity", what the D-8 project is and where it is located in the "A New World" target.

The ideal of Islamic unity stems from the civilization perspective of the Millî Görüş Movement. This perspective, based on Islamic references, is a universal civilization perspective focused on the bliss of all humanity. Prof. Dr. Necmettin Erbakan (1926-2011), the founder of the movement, the state of our world, which is dominated by Racist Imperialism today, is pitiful and the current world is bankrupt. He thinks that the key to get rid of this order of persecution is the establishment of "A New World" with an understanding that holds the right superior. According to Erbakan, the ideal of a New World will be realized in the following three stages: D-8, which is accepted as the core and first step of the Islamic Union, constitutes the first stage of this process. The second stage is the Islamic Union (D-60), will be formed with the participation of all Muslim countries. The third stage is defined as the unity of the 100 oppressed countries that will act together with the Muslim countries (D-160).

In the study, scanning model and text/document analysis method were used. In this context, "Erbakan Külliyyatı", where the works of Necmettin Erbakan are collected, other written sources of the movement, books, articles and encyclopedia articles on the subject were scanned and the data obtained were analyzed. As a result of the research, it was seen that Erbakan combines the ideal of "A New World" with the ideal of Islamic unity in theory. It is revealed that the Islamic Unity is a founding and decisive stage on the way to "A New World" goal of the Millî Görüş Movement. D-8, which is the most important practice of this idea, means the transformation of the ideal of Islamic Unity from idea to actuality.

Keywords: Contemporary Islamic Movements, Islamism, Islamic Unity, Millî Görüş Movement, Necmettin Erbakan

GİRİŞ

Millî Görüş Hareketi, Prof. Dr. Necmettin Erbakan (1926-2011) tarafından kurularak, 1969 yılında "Bağımsızlar Hareketi" adıyla bilinen bir girişim ile ülkemizde ortaya çıkmıştır. Millî Görüş Hareketi, İslâmî mücadelede siyaset parti/metodunu benimsemiş, yeni bir model ve doktrin olarak "Adil Düzen" tezini ortaya koymuş, hedef olarak "Yaşanabilir Bir Türkiye", "Yeniden Büyük Türkiye" ve "Yeni Bir Dünya" ideallerini belirlemiş "siyasal ıslahatçı" bir İslâmî harekettir.¹ Bu hareketin mefkûresinde "İslâm birliği" ideali, önemli bir yer tutmaktadır. Millî Görüş Hareketi'nin İslâm birliği idealini "Çağdaş İslami Akımlar" disiplini açısından tartışmak önem arz etmektedir.

Millî Görüş Mefkûresinde İslâm Birliği ve D-8 -Teori ve Pratik- başlığını taşıyan bu araştırmamızda iki husus ele alınacaktır. Bunlardan birincisi Millî Görüş Hareketi'nin "İslâm birliği ideali"nin teorik yönü, ikinci ise bu ideale ulaşmak için gerçekleştirilen pratiktir. Bir "dava"nın teorisi mi pratiği mi önceliklidir, tartışması bir yana Millî Görüş mefkûresinde İslâm birliği idealinin başat bir husus olduğunu ve hareketin elli yıllık tarihinin başından beri bu ideal etrafında dolaştığını ifade etmek gerekir. İslâm birliği ideali, hareketin medeniyet perspektifinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı konu, ilk olarak medeniyet perspektifi açısından ortaya konulmaya çalışılacaktır.

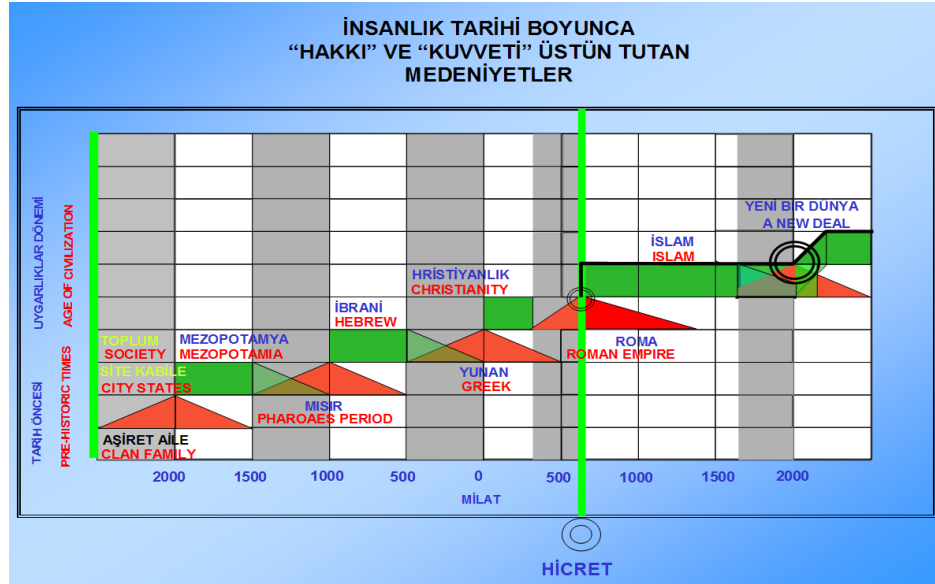
¹ Talip Tuğrul, *Millî Görüş Hareketi'nin Temel Karakterleri* (Ankara: MGV Yayınları, 2019), 15.

1. İSLÂM BİRLİĞİ İDEALİNİN TEORİK YÖNÜ

1.1. Millî Görüş Hareketi ve Medeniyet Perspektifi: “Yeni Bir Dünya”

Millî Görüş Hareketi'nin kendisine has, özgün bir medeniyet perspektifi bulunmaktadır. İslâmî referanslara dayanan, bütün insanlığın saadetine odaklı ve “Yeni Bir Dünya” ideali ile nihayete eren bu perspektif, evrensel bir medeniyet perspektifidir. Zira “Yeni Bir Dünya” ideali bütün insanlığın saadetine sağlama gayreti ile vücut bulmuştur. Necmettin Erbakan “Yeni Bir Dünya” hedefini anlatırken, söze insanlık tarihindeki farklı medeniyet anlayışlarını ifade ederek başlamaktadır.

İnsanlık tarihini, hak ve kuvvet merkezli anlayışların mücadele tarihi olarak gören Erbakan, tarihi *Hakkın Üstün Olduğu Dönemler* ve *Kuvveti Üstün Tutan Zihniyetlerin Hâkim Olduğu Dönemler* şeklinde ikiye ayırmaktadır.² Erbakan'a göre, *Hakkı Üstün Tutan Medeniyetler*, Peygamberlerin insanlara öğrettikleri hak anlayışına sahip olan medeniyetlerdir.³ Bu medeniyetler, *Doğru Hak Anlayışı*'nın yeryüzündeki temsilcisidir.⁴ *Kuvveti Üstün Tutan Medeniyetler* ise⁵ firavunların anlayışı olup *Yanlış Hak Anlayışı*'dır.⁶

Şekil 1: İnsanlık Tarihi Boyunca Medeniyetlerin Seyri⁷

Erbakan'a göre *Doğru Hak Anlayışında*, hak sadece aşağıdaki dört sebepten kaynaklanır. Ona göre bu sebepler dışında hiçbir hak sebebi, söz konusu değildir. Bu haklar:

1- Doğuştan bütün insanlara, eşit olarak verilen haklar. Bunlar beş temel insan hakkı olup doğuştan gelmekte ve hiçbir din, ırk, soy farkı söz konusu olmaksızın elde edilmektedir. Bunlar;

- a- Yaşama hakkı,
- b- İrz, nesep ve namusun korunması hakkı,
- c- Mülkiyet hakkı,

² Necmettin Erbakan, *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen* (Ankara: MGV Yayınları, 2016), 33-35.

³ Necmettin Erbakan, *İslam Birliği*, haz. Tacettin Çetinkaya (Ankara: MGV Yayınları, 2017), 168.

⁴ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 29.

⁵ Erbakan, *İslam Birliği*, 167.

⁶ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 29.

⁷ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 34.

- d- Aklın korunması hakkı,
e- İnançın korunması hakkıdır.⁸

İnançın korunması hakkının ise beş ayağı bulunmaktadır. Bunlar ise; İfade hürriyeti, öğrenim hürriyeti, örgütlenme hürriyeti, inandığı gibi yaşama hürriyeti ve ibadet hürriyetidir.

2- Mukavele, yani karşılıklı rızaya dayalı yapılan anlaşmalardan doğan haklar. Bu anlaşmalarda verilen sözler karşı taraf için hak sebebidir ve bağlayıcıdır.

3- Adalet gereği doğan haklar. Eşit işe eşit ücret, aynı şartlardaki suça aynı ceza, yaralama ve cana kıyma neticesinde ödenecek tazminat gibi adalet gereği doğan haklardır.

4- Emekten doğan haklar. Emek, hizmet ve alın teri karşılığı elde edilen haklardır.⁹

Erbakan'ın peygamberlerin hak anlayışı olarak tanımladığı anlayışın, İslâm fıkıhındaki "makâsîd" bağlamında zarûriyyât bahsindeki "korunması gereken beş hak" ile aynı olduğu görülmektedir.¹⁰ Zira İslâm'da bireyin yararını koruma ve uğrayabileceği zararları ortadan kaldırma prensibi çerçevesindeki haklar zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât olarak üç kategoride değerlendirilmektedir.¹¹

Aklın, malın, canın, soyun ve dinin korunması olarak sayılan zarûrî haklar, Erbakan'ın düşünce dünyasında da yer almaktadır. Onun hâciyyât kapsamında yer alan sözleşmeleri de zarûriyyâta eklediği görülmektedir. Emek ve adalet, Erbakan tarafından zarûriyyât kapsamında sayılmıştır. Erbakan'ın sürekli vurguladığı "Önce Ahlâk ve Maneviyat" söylemi ise tahsîniyyât kabilinden olup zarûriyyât kapsamında zikredilmemiştir.¹²

Yanlış Hak Anlayışında, hakkın dört sebebe dayandırıldığını ifade eden Erbakan'a göre, bu hak anlayışında hakkı kesp etme sebepleri şunlardır;

1- Kuvvet: Firavunlara göre, "kuvvet hak sebebidir".¹³ Yine Firavunlar, *bunları yapmak sizin vazifeniz, bizim de hakkımızdır*, düşüncesine sahiptirler.¹⁴ Günümüzde bu hak anlayışının takipçileri olan Batı medeniyeti mensupları da hak edinmeyi kuvvet sahibi olmaya bağlamaktadırlar. Bu şekilde dünyayı sömürmeyi de kendi hakları olarak görmektedirler.

2- Çoğunluk: Kuvveti üstün tutanlar; ben çoğunluğum ben seni ezebilirim, anlayışına sahiptirler. Dolayısıyla bunlara göre çoğunluk, hak sebebi olmaktadır.

3- İmtiyaz: Beyaz olmak, Batılı olmak gibi bazı sınıfsal özelliklere sahip olmak da bu anlayış sahipleri tarafından hak sebebi olarak görülmektedir. Bu diğer insanların ve medeniyet mensuplarının temel haklarına tecavüze kalkışmak için bir hak sebebi olarak sayılabilmektedir.

4- Menfaat: Yine bu anlayış sahipleri, kendi menfaatlerini hak vesilesi olarak görmeyi bir prensip edinmişlerdir.¹⁵

Erbakan'a göre günümüzde *Doğru Hak Anlayışı*, İslâm medeniyeti tarafından; *Yanlış Hak Anlayışı* ise Batı medeniyeti tarafından temsil edilmektedir.¹⁶ Ona göre "hakkı üstün tutma" saadet, "kuvveti üstün tutma" ise zulüm getirmiştir.¹⁷ Erbakan'a göre *Doğru Hak*

⁸ Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı: 31 Mayıs - 1 Haziran 1992 (ESAM Yayınları, 1992), 7-8.

⁹ Necmettin Erbakan, *Erbakan Külliyyatı I-V*, der. M. Mustafa Uzun, ed. Tacettin Çetinkaya (Ankara: MGV Yayınları, 2013), 4: 10-11; 3: 25; Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 30-31.

¹⁰ Harun Bekiroğlu, "Makâsîd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/8 (2017): 45.

¹¹ Bekiroğlu, "Makâsîd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği", 39.

¹² Bekiroğlu, "Makâsîd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği", 45.

¹³ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 32.

¹⁴ Erbakan, *İslam Birliği*, 168.

¹⁵ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 32; Erbakan, *Külliyat*, 4: 11; 3: 25; Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı, 5-6.

¹⁶ Erbakan, *Külliyat*, 4: 404.

¹⁷ Erbakan, *Külliyat*, 4: 405.

Anlayışına sahip olmak tek başına yeterli olmayıp aynı zamanda hakkı hâkim kılmak teknik, teknolojik vb. üstünlükleri de gerektirmektedir. Medeniyetler tarihi bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Örneğin Firavunlar öncülüğündeki Mısır'ın Hititleri mağlup edip hâkimiyeti ellerine geçirmeleri yine bu teknik üstünlük ile olmuştur.¹⁸ Bugün de durum aynıdır. Müslümanlar zulmü ortadan kaldırıp "Hakkı hâkim" kılmak için güçlü olmak zorundadır. Zira Erbakan'a göre zulmün merkezi olan *İsrail laftan anlamaz. İsrail ancak güçten anlar!*¹⁹

Erbakan, Siyonizm'i ve Siyonizm'le uyumlu küresel güç odaklarını tanımlamak için "İrkçi Emperyalizm" kavramını üretmiştir.²⁰ Siyonizm için kullandığı kavramlardan biri de "Ezen Güç"tür.²¹ Erbakan, günümüzde "kuvveti üstün tutan" anlayışın hâkim olduğunu ve bunun temsilcisinin "İrkçi Emperyalizm" olduğunu iddia etmektedir. Erbakan'a göre İrkçi Emperyalizm, kuvveti üstün tutan hak anlayışına sahip olup 1683'ten beri yeryüzünün hâkimi olmuştur.²² Erbakan'a göre Siyonizm, kurmuş olduğu "Gizli Dünya Devleti"²³ ile dünyayı kontrol eden odağın adıdır.²⁴ Erbakan, Siyonizm'in, dünya hâkimiyetini hedeflediğini, kendilerinin üstün ırk olduklarına inandıklarını, diğer bütün insanlığın kendilerine köle olsun diye yaratıldığını, "Büyük İsrail'i kurmayı hedeflediklerini ve Mesih'in gelişiyle dünya hâkimiyetlerinin perçinleneceğine inandıklarını, ifade etmektedir.²⁵

Erbakan, Siyonizm'in dünyadaki varlığını sürdürmek için şu iki enstrümanı kullandığını belirtmektedir: Bunlardan birincisi "faizci kapitalist sistem", ikincisi ise "demokratordur". Faizci kapitalist sistem, altın veya belli bir mal ile tanımlamadığı doları istediği gibi basıp piyasaya sürerek ABD ekonomisini elinde tutmaktadır. Bu ekonomik gücü kullanarak elinde tuttuğu Amerika aracılığıyla da kendisine karşı çıkan bütün yönetimleri yıkarak egemenliğini kurmayı hedeflemektedir. Demokrat, Erbakan tarafından icat edilen kavramlardan biri olup ona göre "halkın idareye alet edilmesi"dir. Siyonizm, demokratur aracılığıyla medyayı, kamuoyu yoklamalarını ve diğer araçları kullanarak halkı istediği şekilde yönlendirmektedir. Siyonizm, istediği idarecileri seçirmekte, daha sonra da onları arzu ettikleri gibi kullanıp dünyaya hükmetmektedir. Demokratur sayesinde ülkelerin fiilen işgaline de ihtiyaç kalmaz.²⁶

Erbakan'ın dünya görüşüne göre İrkçi Emperyalizm'in hâkim olduğu dünyamızın hali, içler acısıdır ve mevcut dünya iflas etmiştir.²⁷ İrkçi Emperyalizm'in yönlendirdiği faizci kapitalist sistem, beşeriyetin büyük bir bölümünü sefalet mahkûm etmiştir.²⁸ Ona göre dünyamızın hali, özetle şu şekildedir -veriler 2010'a aittir-: İnsanlar eşit yaratıldıkları halde, nimetlerin paylaşımı hiç de adil değildir. Günümüzde dünya nüfusunun üçte biri açlık, sefalet ve hastalıklara dūçar bir biçimde yaşamaktadır. Her gün 800 milyon insan aç yatmaktadır. Buna karşın 1.7 milyar insanın fazla kiloları bulunmaktadır. 1.5 milyar insan

¹⁸ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 35.

¹⁹ Necmettin Erbakan, *İsrail Ancak Güçten Anlar*, erişim: 01 Ağustos 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=4EF-MNY73mo&t=62>.

²⁰ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 46; Necmettin Erbakan, *Davam: Ne Yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım* (Ankara: Millî Gazete Ankara Kitap Kulübü, 2013), 110; Oğuzhan Asiltürk, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl* (Ankara: MGV Yayınları, 2016), 7; Muhammed Esiroğlu, "Erbakan Hoca'nın Kullandığı Kavramlar ve Zihinsel Kodları", *Anadolu Gençlik Dergisi* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Şubat 2015): 31.

²¹ Erbakan, *İslam Birliği*, 97.

²² Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 28-29.

²³ Bk.: Gary Allen, *Gizli Dünya Devleti*, trc. Hakkı Yavuz - İbrahim Akça (İstanbul: Millî Gazete, 1996).

²⁴ Erbakan, *Davam*, 87.

²⁵ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 28.

²⁶ Işıl Arpacı - Abdulkadir Baharçipek, "Millî Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi", *Doğumunun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri (Konya, 28-30 Ekim 2016)*, ed. Mahmut Hakkı Akın (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017), 294.

²⁷ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 29.

²⁸ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 22.

temiz içme suyuna ulaşamamaktadır. 2.4 milyar insan da sağlıklı tedavi imkânlarından mahrum durumdadır. 840 milyon yetişkin çocuk okuma yazma bilmemekte olup son on yıl içerisinde 21 ülkede yaşam beklentisi ve okuma yazma oranı geriye gitmiş durumdadır. Örneğin Zimbabwe’de yaşam beklentisi 1970’li yıllarda 56 iken bu rakam 1990’lı yıllarda 33.1’e kadar düşmüştür. Buna karşın İngiltere’de ise bu oranlar 72’den 78.2’ye yükselmiştir. Bu ve benzeri birçok çarpıklık dünyamızın halini bütün çıplaklığıyla ortaya sermektedir.²⁹

Erbakan’a göre Faizci Kapitalist Sistem, dünya servetinin sınırlı sayıda insanın elinde toplanıp geri kalan kısmın ise sefalet içerisinde yaşaması üzerine kuruludur. Dünya kaynaklarına hükmeden global elitler, dünyadaki fakirliği kısa sürede bitirecek durumdadırlar. Dünyadaki fakirliği bitirmek için gereken kaynak dünya üretiminin sadece %1’ine -315 milyar dolara- tekabül etmektedir. Buna rağmen ABD tek başına, yılda 10 trilyon dolar mal ve hizmet tüketmektedir. Dünyanın ilk on zengininin toplam serveti 133 milyar dolar iken, bu rakam gelişmemiş ülkelerin -nüfusu yaklaşık 2.5 milyar- toplam üretiminin bir buçuk katıdır. Dünya nüfusunun sadece 800 milyonu gelişmiş ülkelerde lüks ve refah içerisinde yaşamaktadır.³⁰ Bu liste böylece uzayıp gitmekte olup özetle bize faizci kapitalist sistemin karanlık bir gelecek vadettiğini ve *yanlış hak anlayışı* çerçevesinde sadece Batılı devletlere ve vatandaşlarına, insan onuruna yakışır bir hayatı öngördüğünü ifade etmektedir.³¹

Erbakan, mevcut dünya düzenin iflas etmiş olduğunu, madalyonun bir tarafında yalancı bir cennet yaşanırken diğer tarafında ise içler acısı bir manzara bulunduğunu düşünmektedir.³² Erbakan’a göre bu yaşananlar bir tesadüf eseri olmayıp İrkçı Emperyalizm’in felsefi arka planı çerçevesinde yaşanmaktadır.³³ Bu durum kabul edilemez olup bu zulüm düzeni ile mücadele etmek bütün Müslümanların vazifesidir. “Adil Düzen” kurulmadıkça insanların saadet bulmaları imkânsızdır. Ona göre, küresel emperyalist elitlerin, Rusya’nın Kırım bölgesindeki Yalta Limanında gerçekleştirdikleri *Yalta Konferansı* (1945)³⁴ sonrasında kurup, adına “Yeni Dünya Düzeni”³⁵ dedikleri hâlihazırdaki bu zulüm düzeninden kurtulmanın yolu, *hakki üstün tutan* bir anlayışla, bütün insanlığa saadet getirecek³⁶ “Yeni Bir Dünya/Saadet Dünyası” kurulmasıdır. Ona göre bu “Saadet Dünyası” ancak Millî Görüş’ün ilkeleriyle ve öncülüğünde kurulabilecektir.³⁷

Erbakan’ın “Yeni Bir Dünya” hedefi, üçlü bir bütünün son parçasıdır. Onun üç önemli hedefi bulunmaktadır. Bunlar, “Yaşanabilir Bir Türkiye”, “Yeniden Büyük Türkiye” ve “Yeni Bir Dünya”dır. Erbakan bu bütünlüğü şöyle ifade etmektedir: “...Bu çalışmalar yeryüzünde hakki üstün tutan bir zihniyetin hâkim olması, bütün insanlığın saadeti için yapılıyor. Bu çalışmalar üç ana hedefin gerçekleştirilmesi için yapılıyor. Bunlar, “Yeniden Büyük Türkiye’nin” kurulması, “Yaşanabilir Bir Türkiye’nin” kurulması, Yeni Bir Dünya’nın kurulmasıdır. Her ne kadar ayrı ayrı hedefler gibi görünse de bunların hepsi bir bütündür. Çünkü yeni bir dünyanın kurulması, “Yeniden Büyük Türkiye”nin kurulmasına bağlıdır. “Yeniden Büyük Türkiye’nin” kurulması ise “Yaşanabilir Bir Türkiye’nin” kurulmasına bağlıdır. Bu bir bütün pakettir...”³⁸

²⁹ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 22-24.

³⁰ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 24-25.

³¹ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 25.

³² Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 26-27.

³³ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 29.

³⁴ Erbakan, *Davam*, 83.

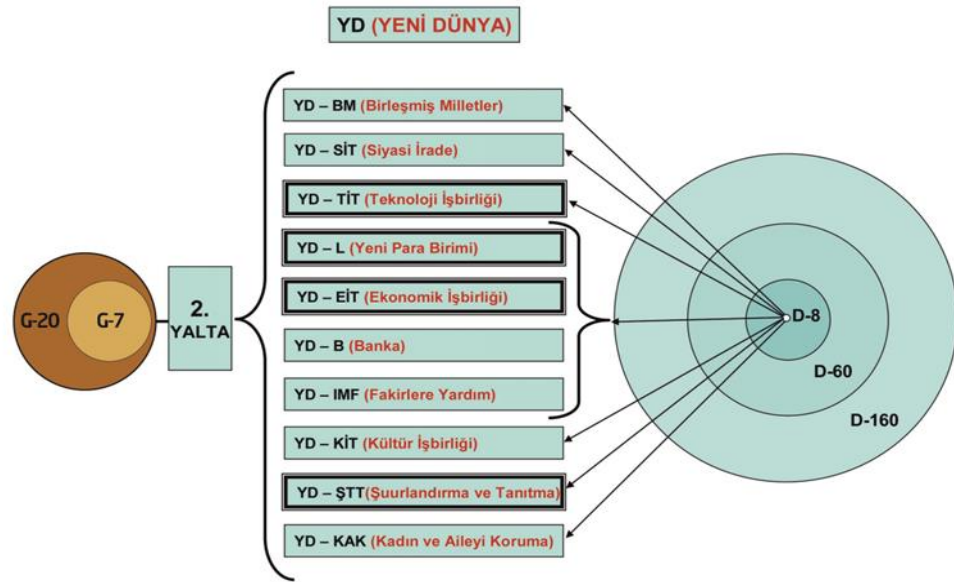
³⁵ Erbakan, *Davam*, 84.

³⁶ Erbakan, *Davam*, 231-233; Erbakan, *İslam Birliği*, 144; Erbakan, *Külliyat*, 2: 365; 5: 426.

³⁷ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 37-38.

³⁸ Necmettin Erbakan, *Gayemiz Bütün Beşeriyetin Saadetidir: Konferanslar Dizisi 1: 16 Kasım 2005* (Ankara: ESAM Yayınları, 2005), 14.

Modern dünyanın çarpık, zalim ve acımasız düzeni; Asya’da, Afrika’da, Güney Amerika’da, Balkanlarda, Orta Asya’da, Kafkaslarda Müslüman olan ve olmayan, milyonlarca mazlum ve suçsuz insanın mağduriyetine sebep olmuştur. Erbakan liderliğindeki Millî Görüş Hareketi, ortaya koyduğu doktrin ile tüm insanlık için adalet, özgürlük, insan hakları ve kurtuluş vadeden bir sistem değişikliği önermektedir.³⁹ Erbakan, bu önerisine “Yeni Bir Dünya” adını vermekte ve bir hedef olarak belirlediği 2. Yalta Konferansı’nı⁴⁰ da “Yeni Bir Dünya”nın kurulmasında başlangıç noktası olarak görmektedir.⁴¹ Erbakan’a göre D-8’lerden sonra, D-60’ların etrafına yüz mazlum ülkenin ve Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika... gibi ülkelerin -bir anlamda G-8 ve G-20 blokunun dışında kalan tüm dünyanın- D-160’lar adı altında toplanmasıyla “Yeni Bir Dünya” hedefinin son aşaması gerçekleşmiş olacaktır.⁴² “Yeni Bir Dünya” ideali, “dünyayı kurtarma” mottosuyla Millî Görüş gençliğinin diline pelesenk olmuş, bu hedef evrensel medeniyet tasavvuru açısından “nihaî ideale” dönüşmüştür.

Şekil 2: Yeni Bir Dünya ve Uluslararası Kuruluşlar⁴³

1.2. İslâm Birliği/İttihâd-ı İslâm Fikri ve Teşekkülü

Müslümanların birliği anlamında kullanılan İslâm birliği/ittihâd-ı İslâm⁴⁴ küresel ölçekte Müslümanların kültürel, siyasal, ekonomik vb. alanlarda birlikteliğini hedefleyen ve sömürgeciliğe karşı koymayı amaçlayan idealin adıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sınırları dışındaki İslâm dünyasının Avrupalı devletlerin hâkimiyeti altına girmesi ve bağımsızlıklarını kaybeden Müslümanların Osmanlı Devleti’nden beklentileriyle oluşan psikolojik atmosfer, İslâmcılık ideolojisine ve İttihâd-ı İslâm fikrine zemin

³⁹ Yüksel Çavuşoğlu - Esra Çavuşoğlu, “Bir Dünya Lideri Necmettin Erbakan”, *Doğumunun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri (Konya, 28-30 Ekim 2016)*, ed. Mahmut Hakkı Akın (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017), 324-25.

⁴⁰ 2. Yalta Konferansı için bk.: Atilla Mehdiçil, *İkinci Yalta* (Ankara: MG V Yayınları, 2017).

⁴¹ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 42.

⁴² Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 42.

⁴³ Erbakan, *İslam Birliği*, 173.

⁴⁴ Mümtaz’er Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu* (Ankara: Lotus Yayınevi, 2003), 176.

hazırlamıştır.⁴⁵ Osmanlı İslâmcıları ise ittihâd-ı İslâm'ın, İslâm'ın temel faraziyelerinden biri olduğuna vurgu yaparak,⁴⁶ onun salt politik bir argüman olarak görülmesini eleştirmişlerdir.⁴⁷ İttihâd-ı İslâm kavramı ilk defa "Yeni Osmanlılar"dan Nâmık Kemal tarafından 1869'da kullanılmıştır.⁴⁸ Batı literatüründe ise ittihâd-ı İslâm'ın karşılığı olarak görülen "panislâmizm" tabiri kullanılmıştır.⁴⁹

İttihâd-ı İslâm, Müslümanlar arasında birlik sağlayarak sömürgeciliğe karşı koymayı amaçlayan tarz-ı siyaset için, 1861 tarihinde Osmanlı tahtına oturan Sultan Abdülaziz döneminde devlet politikası haline getirilmiştir.⁵⁰ II. Abdülhamid döneminde daha fazla ön plana çıkarılan bu fikrin kökenleri, çok gerilere gitmektedir.⁵¹

II. Abdülhamid, bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin diğer Müslümanlar için yegâne ümit kapısı olduğunu düşünmüştür. Ona göre Osmanlı Devleti'nin derlenip toparlanması öncelik olup bütün İslâm âleminin kurtuluşu için de bir zorunluluktur. Bu sebeple yeryüzündeki Müslümanların, kendi kurtuluşları için öncelikle Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesine destek olmaları gerekmektedir. II. Abdülhamid'in, ittihâd-ı İslâm siyaseti çerçevesinde Şîî dünyaya yönelik kuşatıcı tavrı, bu amaç için İstanbul'a davet edilen Cemâleddîn-i Efgânî ile birlikte yapmayı tasarladığı çalışmalarda görülmektedir.⁵² İttihâd-ı İslâm siyaseti sayesinde II. Abdülhamid döneminde İslâm âleminde ortak bir şuur uyanmış, Hilâfetin ilgasından sonra ise (3 Mart 1924) ittihâd-ı İslâm bir politika olmaktan çıkmıştır.⁵³

Resim 1: Mustafa Sabri Efendi'nin damadı Mimarzâde Muhammed Ali Bey'in 1905 tarihli, halen İstanbul-Fatih Camii müezzîn mahfilinde bulunan İttihâd-ı İslâm siyasetini resmettiği tablosu⁵⁴

II. Abdülhamid'in Osmanlı'yı merkeze alan ittihâd-ı İslâm düşüncesiyle, Erbakan'ın

⁴⁵ Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 470.

⁴⁶ Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, 200.

⁴⁷ Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, 202.

⁴⁸ Özcan, "İttihâd-ı İslâm", 23: 470.

⁴⁹ Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, 176.

⁵⁰ Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, 30.

⁵¹ Özcan, "İttihâd-ı İslâm", 23: 470.

⁵² Özcan, "İttihâd-ı İslâm", 23: 472-473.

⁵³ Özcan, "İttihâd-ı İslâm", 23: 475.

⁵⁴ İbrahim Akkurt, *İstanbul: Bakıp Da Göremediklerimizle* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 154-155.

Türkiye'yi İslâm birliğinin "lider ülkesi" olarak görmesi arasında bir benzerlikten söz edilebilir. Ayrıca ittihâd-ı İslâm siyaseti çerçevesinde, II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nin derlenip toparlanmasını öncelmesi ile Erbakan'ın "Yaşanabilir Bir Türkiye" hedefi ve II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'nin tekrar güçlenmesi ile Erbakan'ın "Yeniden Büyük Türkiye" hedefi de Osmanlı/Türkiye merkezilik açısından benzerlik arz etmektedir. Yine II. Abdülhamid'in ittihâd-ı İslâm çalışmalarına Cemâleddîn-i Efgânî üzerinden Şîleri katmaya çalışması ile Erbakan'ın D-8'lere İran'ı dâhil etmesi de perspektif bakımından benzeşmektedir. Bunun dışında Erbakan'ın Sultan Hamid diyerek sıklıkla II. Abdülhamid'den sitayişle bahsettiği bilinmektedir.

Başka bir husus da II. Abdülhamid Han'ın uygulamış olduğu Panislamizm siyasetinden Batılıların rahatsızlığı ve bu girişimi engelleme gayretleridir.⁵⁵ Bu durum ile D-8'ler sonrası yaşanan olaylar göz önüne alınarak, Sultan Hamid ile Necmettin Erbakan arasında bir kader benzerliğinden söz etmek de mümkündür.

"Klasik sömürü" döneminde İslâm dünyasının önemli bir kısmının işgale maruz kalması⁵⁶ Müslümanlar nezdinde iki mecrada bağımsızlık mücadelesi ile karşılık bulmuştur. Bu mecralardan birincisi milliyetçilik⁵⁷ ikincisi ise İslâmcılık/dinî akımlardır.⁵⁸ Bu mücadele klasik sömürü döneminden sonra da devam etmiştir. Zira bu dönemde İslâm ülkeleri, "post-emperyal" olarak yeni dünya düzeninin parçaları haline gelmiştir.⁵⁹ Bu süreçte birçok siyasetçi, fikir adamı⁶⁰ ve İslâmî hareket bağımsızlık mücadelesini İslâm birliği ideali üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Bu dönemde uluslararası ölçekte İslâm birliği idealine dair bazı girişimler olmuştur. 10 Aralık 1931 tarihinde Kudüs'te düzenlenen İslâm Genel Kongresi (The General Islamic Congress) bunlardandır. Bu kongrede İslâm inancını ve değerlerini yaymak için etnik köken ile mezhep ayrımı yapılmaksızın Müslümanlar arasında işbirliğini sağlamak ve genel İslâm kardeşliğini geliştirmek gibi bazı önemli kararlar alınmıştır.⁶¹

Ülkemizde Millî Görüş'ün siyasî arenaya girişinden önce Nuri Demirağ'ın (ö. 1957) kurmuş olduğu Milli Kalkınma Partisi (1945-1958),⁶² dış politikada "İslâm Birliği ve Şark Federasyonu" projesini benimsemiş, Türkiye'nin İslâm dünyası ile birleşmesini öngörmüştür.⁶³ Türkiye'de İslâmcı siyasetin mimarlarından kabul edilen Cevat Rifat Atilhan (ö. 1967) ve kurmuş olduğu İslam Demokrat Partisi de İslâm birliği idealini benimsemiştir. Atilhan'ın bu hususta Millî Görüş Hareketi üzerinde tesirleri bulunduğu iddia edilmiştir.⁶⁴ Erbakan'ın Siyonizm hususunda *biz 1950'li yıllarda Siyonizm'i Cevat Rifat Atilhan'dan öğrendik*,⁶⁵ diyerek Atilhan'a atıf yapması, İslâm birliği idealinde de bu kökeni muhtemel kılmaktadır.

⁵⁵ İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti*, 14. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 45.

⁵⁶ Erbakan, *İslam Birliği*, 122.

⁵⁷ Çavuşoğlu - Çavuşoğlu, "Bir Dünya Lideri Necmettin Erbakan", 322.

⁵⁸ Hamit Aktürk, "İslami Hareket Okumaları 'Millî Görüş Hareketi' Dr. Hamit Aktürk", erişim: 24 Temmuz 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=vsu-jzLqNco>.

⁵⁹ Çavuşoğlu - Çavuşoğlu, "Bir Dünya Lideri Necmettin Erbakan", 322.

⁶⁰ Muhammed Ebu Zehra, *Dünya İslam Birliği*, trc. İbrahim Sarmış (Konya: Esra Yayınları, 1996), 357-502.

⁶¹ İlgili olarak bk.: Abdulaziz es-Seâlebi, *Halfiyatu'l-mu'temeril-İslâmî bil-Kuds: m. 1931 - h. 1340*, Haz. Ahmed b. Milâd (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988). Ayrıca bk.: AK-RA Televizyon Habercilik ve Yapım A.Ş., "İslâm Genel Kongresi Beyanamesi -1931", erişim: 14 Ekim 2019, <https://www.akradyo.net/2971112273,60844,6,ISLAM-GENEL-KONGRESI-BEYANNAMESI-1931.aspx>.

⁶² Cevat Rifat Atilhan da Milli Kalkınma Partisi içerisinde bulunmuştur.

⁶³ Celil Bozkurt, *Yahudilik ve Masonluğa Karşı Cevat Rifat Atilhan* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2012), 175.

⁶⁴ Celil Bozkurt, "Türk Siyasetinde İslam Demokrat Partisi ve Kamuoyundaki Yankıları", *History Studies* 5/2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İNALCIK (March 2013): 102.

⁶⁵ Ekrem Şama, *Allah Dostu Prof. Dr. Necmettin Erbakan* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2015), 130.

1.3. Millî Görüş Hareketi'nin İslâm Birliği Fikri

“İslâmcılık”⁶⁶ ve Osmanlı-İslâm mirasını sahiplenmesi itibariyle⁶⁷ fikrî karakterinde “Osmanlıcılık”⁶⁸ bulunan Millî Görüş Hareketi, bu düşüncelerin mirasçısı olarak “İslâm Birliği”/“İttihâd-ı İslâm” fikrini sahiplenmiştir. Millî ve manevî değerlere bağlı, güçlü bir Türkiye kurmayı amaçlayan Millî Görüş Hareketi, ortaya çıktığı ilk günden itibaren bu idealin peşinde olmuş, her fırsatta bu ideali anlatmaya çalışmıştır.⁶⁹ Yine bu düşüncenin gereği olarak hareket, “ümmeççi” bir perspektif benimsemiştir.⁷⁰

Millî Görüş Hareketi'nin “İslâm Birliği” fikri, kökleri İslâm'ın temel faraziyelerinden biri olarak İslâmî gelenekte var olan ve yakın geçmişimizde bir kurtuluş reçetesi olarak görülen⁷¹ bir idealin; Küresel Sistem'in,⁷² Irkçı Emperyalizm'in⁷³ ve G-7'lerin karşısına konmasıdır. Bu itibarla söz konusu teklif bir yönüyle alternatif, diğer yönüyle tepkiseldir.⁷⁴ Millî Görüş Hareketi, son tahlilde “siyasal ıslahatçı” bir hareket olup batının karşısında Müslümanların durumlarını düzeltmeyi/ıslahı gaye edinmesinden dolayı, bu gibi acil önlemleri tasarlamıştır.⁷⁵ Bu önlemleri ancak siyasî arenada hayata geçirebileceğini düşünen Millî Görüş Hareketi, siyasî mecrada mücadeleye girişmiş ve “ıslahı” ancak bu şekilde mümkün görmüştür. Bu minval üzere siyaseti elzem gören Millî Görüş Hareketi, komşu kardeş ülkelerle iş birliğini önemsemiş, bu zihniyet ile diğer İslâm ülkelerindeki siyasî ve İslâmî mücadeleleri yakından takip ederek onlarla irtibatını sürdürmüştür. Bu, bir medeniyet tasavvurundan doğan bir tavır olup İslâm dünyasının, Batılılar karşısında düştüğü zafiyet, aciziyet ve kompleksten kurtuluşun ve diriliş yolunun arayışıdır.⁷⁶

Erbakan, İslâm birliğinin gerçekleşebilmesi için beş adım belirlemiştir. Bunlar, Müslüman Ülkeler Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulması, Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması, Müslüman Ülkeler Ortak Pazarı Teşkilatı ve Birliği'nin kurulması, Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi'ne geçilmesi ve Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması, şeklinde sıralanmıştır.⁷⁷ Bu beşli tasavvur, sırasıyla Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği (AET), Dolar-Euro, UNESCO'nun Küresel Sistem'in oluşturduğu bütün yerine alternatif olarak düşünülmüştür.⁷⁸

⁶⁶ Tuğrul, *Millî Görüş Hareketi'nin Temel Karakterleri*, 21-24.

⁶⁷ Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve Ak Parti*, trc. Ahmet Yıldız (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 281; Işıl Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan* (İstanbul: Kopernik Kitap, 2017), 119.

⁶⁸ M. Hakan Yavuz, “Millî Görüş Hareketi: Muhafif ve Modernist Gelenek”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Cilt 6 İslâmcılık*, ed. Yasin Aktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 595.

⁶⁹ Nevzat Laleli, *Adil Düzen Nedir, Ne Değildir?* (Ankara: Gençlik Kütüphanesi, 1995), 151; Ahmet Akgül, *İslâm Davası ve Adil Düzen* (İstanbul: Risale Yayınları, 1991), 148, 188; Ahmet Akgül, *Yeni Bir Dünya* (İstanbul: Risale Yayınları, 1993), 23; Ahmet Akgül, *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi* (İstanbul: Burak Yayınları, 1997), 17; M. Mustafa Uzun, *Erbakan Risaleleri: 3 Adil Düzen* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 29, 41, 115.

⁷⁰ Abdurrahman Arslan, *Kibleyi Kaybettiren Dönüşüm*, 2. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 29; Tuğrul, *Millî Görüş Hareketi'nin Temel Karakterleri*, 29-30.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bk.: Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, 29-38, 200.

⁷² Erbakan, *Davam*, 209; “Küresel Sistem” hareket tarafından kullanılan kavramlardan biridir. Bk.: Salih Turhan, “Önsöz”, *Necmettin Erbakan, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen* (Ankara: MGY Yayınları, 2016), 14.

⁷³ Bu kavram Erbakan'ın siyasî literatüre kazandırdığı bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Esiroğlu, “Erbakan Hoca'nın Kullandığı Kavramlar”, 31.

⁷⁴ Erbakan, *Külliyat*, 3: 139.

⁷⁵ Erbakan, *Külliyat*, 4: 417.

⁷⁶ Çavuşoğlu - Çavuşoğlu, “Bir Dünya Lideri Necmettin Erbakan”, 325.

⁷⁷ Erbakan, *Külliyat*, 2: 380; Erbakan, *İslâm ve İlim*, 58-61; Erbakan, *İslâm Birliği*, 56, 102; *Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı*, 16.

⁷⁸ Milli Gazete, “Dolara karşı İslâm Dinari”, erişim: 29 Ekim 2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/919342/dolara-karsi-islam-dinari>.

Fotoğraf 1: İslam Ortak Pazarı için Erbakan tarafından yaptırılan ve 1994 yılında TBMM kürsüsünden tanıtılan İslâm dinarının⁷⁹ iki versiyonu⁸⁰

Erbakan, SSCB'nin dağılmasından sonra "Yeni Bir Dünya" ve onun kurucu ve şekillendirici aşaması olan İslâm birliği idealini daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'in "Düşmanı olmayan ideoloji yaşayamaz. Bizim yaşayabilmemiz için mutlaka bir düşmanımızın olması lazımdır. Sovyetler Birliği dağıldı ve düşman olmaktan çıktı. Onun yerine yeni bir düşman koymamız gerekiyor. Bu yeni düşman İslam olacaktır",⁸¹ sözlerini de gündeme taşıyan Erbakan, Küresel Sistem'in hesaplarına⁸² karşı İslâm birliği fikrini çıkış yolu olarak görmüştür. Bu bağlamda Refah Partisi'nin 1991 ve 1995 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamelerinde İslâm birliği ile ilgili hususlar öne çıkarılmıştır. Erbakan, Müslüman ülkeler arasındaki birliğin ve ilişkilerin artırılmasını seçim vaadi olarak halka sunmuştur. 1991 genel seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesinde dış politikaya dair vaatlerin bazıları şunlardır:⁸³

- Kıbrıs'ta hiçbir taviz verilmeden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne tam destek sağlanacaktır.
- Ortadoğu ve Körfez ülkeleriyle işbirliği arttırılacak ve bölgedeki emperyalist güçlerin çekilip etkilerinin azaltılmasına çalışılacaktır.
- Filistin halkının kendi bağımsız devletlerini kurmalarında her türlü destek sağlanacaktır.
- İslâm ülkeleriyle işbirliğine önem verilecek ve bir an önce İslam Ortak Pazarının kurulması çalışmaları başlatılacaktır.
- İslâm ülkeleriyle ayrı ayrı ekonomik, ticari, teknolojik, kültürel işbirliği anlaşmaları imzalanacak, gümrük tarifelerinin kaldırılmasına çalışılacaktır.
- İslam Ortak Savunma Teşkilatı kurulacak, Müslüman ülkeler iç sorunlarını kendileri çözecektir.
- Müslüman Ülkeler arasında insan ve mal akışı kolaylaştırılacak, vizeler kaldırılacaktır.
- Müslüman ülkeler arasında kültürel münasebetler arttırılacak, üniversiteler arasında

⁷⁹ Bu para altın, gümüş ve bronz olarak Almanya'da basılmıştır (İbrahim Titiz, Kişisel Görüşme, 29 Ekim 2019, Ankara).

⁸⁰ Milli Gazete, "Erbakan Hoca İslam dinarını anlatıyor... İşte 1 İslam Dinarı!", erişim: 29 Ekim 2019, <https://www.milligazete.com.tr/video/1217753/erbakan-hoca-islam-dinarini-anlatiyor-iste-1-islam-dinari>.

⁸¹ Necmettin Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya* (İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001), 10.

⁸² Erbakan'ın Batılıların İslâm dünyasına yönelik hesaplarına dair farkındalık sağladığı tecrübelerden biri, Almanya'da Suudi Arabistan petroleri üzerine düzenlenen gizli bir konferansa katılımıdır. Bu konferansla ilgili olarak bk.: Erbakan, *İslam Birliği*, 45-46, 188-191.

⁸³ Tahsin Hazırbulan, "Erbakan'ın Yeni Bir Dünya Fikri ve "Müslüman Topluluklar Birliği", *Doğumunun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri* (Konya, 28-30 Ekim 2016), ed. Mahmut Hakkı Akın (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017), 267.

işbirliği sağlanacaktır.

- İslam Kalkınma Bankası ve diğer mali kuruluşların Müslüman ülkeler arasında faizsiz işlemleri düzenleyen yeni bir faizsiz sistem kurulacaktır.

- Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını ilan eden Müslüman Türk Cumhuriyetleri hemen tanınacaktır. Orta Asya Ekonomi İşbirliği kurulacaktır.⁸⁴

1995 genel seçimlerindeki seçim beyannamesinde ise,

- Dış politikada hedef, uydu değil, lider ülke Türkiye'dir.

- Bunun için de Türkiye'nin yeri Papa XII. Pio'nun tavsiyesiyle Roma Antlaşmasına dayanılarak bir Hristiyan birliği olarak kurulan "Avrupa Birliği" değil, "Dünya Müslüman Ülkeler Birliği" olacaktır, ifadeleri yer almaktadır.⁸⁵ Bu seçim beyannameleri, hareketin siyasî kanadının İslâm birliği idealinin peşinde olduğunu ve Türkiye için "lider ülke" vizyonu geliştirildiğini göstermektedir.

Millî Görüş Hareketi, İslâm birliğinin kurulmasında da Türkiye'ye lider/öncü ülke rolü biçmiştir.⁸⁶ Bu düşünce hareketin, Türkiye'yi Selçuklu ve Osmanlı mirasçısı olması sebebiyle İslâm dünyasının doğal lideri olarak görmesiyle alakalıdır.⁸⁷ Zira Türkiye; Türk, Müslüman ve Osmanlı gibi üç kimliğin sahibidir. Türk kimliğinden dolayı Türkî Cumhuriyetler ile, Müslüman kimliğinden dolayı tüm İslâm ülkeleri ile, Osmanlı kimliğinden dolayı Adriyatik'e kadar uzanan birçok Avrupa ülkesi ile tarihsel bir ilişkisi bulunmaktadır.⁸⁸ Yukarıdaki kanaatin oluşumunda, millî bir bilincin etkin olduğu düşünülmektedir.⁸⁹ Zira Erbakan'ın ve kurmuş olduğu hareketin millîliği Türkiye'nin liderliği, bağımsızlığı ve yerliliği üzerine kuruludur.⁹⁰ Hareketin İslâm birliği ideali de yine bağımsızlık vizyonuyla alakalıdır.⁹¹

Erbakan, 54. Cumhuriyet Hükümeti'nin kurulmasından hemen sonra ivedi olarak D-8'lerin kurulması için çalışmış, bundan sonraki halka için ise bütün Müslüman ülkelerin katılımıyla oluşturulacak D-60'ları hedef olarak belirlemiştir.⁹² D-8'lerin belirlenmesinde Erbakan; coğrafya, etnisite, mezhep, kültür vb. hususları bir tarafa koyarak bir ideal oluşturmuştur. Bu idealin asıl motivasyonu "Müminler ancak kardeşler"⁹³ düsturunun belirlediği tüm Müminlerin kardeş olarak görülüp ümmetçi bir fikriyata mensup olmak⁹⁴ ve "Yeni Dünya Düzenine" karşı koyma imkânının ancak Müslümanların güçlerinin birleşmesinde görülmesidir.

Malezya, Endonezya, Nijerya gibi coğrafi olarak Türkiye'ye uzak ülkeler, İran gibi mezhebi Şii olan bir ülke,⁹⁵ Mısır gibi farklı bir etnisiteye mensup ülkeler ve Pakistan gibi farklı bir kültür havzasında bulunan ülkeler, beraber hareket etmelidirler.⁹⁶ Çünkü

⁸⁴ Refah Partisi, 20 Ekim 1991 Genel Seçimi Refah Partisi Seçim Beyannamesi: Yeni Bir Dünya "Mutluluk", Ankara, 1991, 166-168.

⁸⁵ Refah Partisi, 24 Aralık 1995 Seçimleri Seçim Beyannamesi (Özet), Ankara, 1995, 29.

⁸⁶ Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya (İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001), 179.

⁸⁷ Erbakan, "Önsöz", Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya, 14; M. Mustafa Uzun, Erbakan Risaleleri: 8 Erbakan'ın İslam Birliği Mücadelesi (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 43, 81.

⁸⁸ Ali İbrahim Murat Aşkın, Türkiye'nin D-8 Ülkeleri ile Ticari İlişkilerinde Hava yolu Taşımacılığının Yeri (2002-2012) (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 82.

⁸⁹ Arpacı, Türk Siyasetinde Erbakan, 119.

⁹⁰ Arpacı, Türk Siyasetinde Erbakan, 119.

⁹¹ Erbakan, Külliyyat, 1: 143-145; Abdulkadir Macit, Çağa İz Bırakan Önderler: Necmettin Erbakan (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018), 99.

⁹² Erbakan, Yeni Bir Dünya, 42.

⁹³ el-Hucurat 49/10.

⁹⁴ Akgül, Yeni Bir Dünya, 212.

⁹⁵ Asiltürk, "Önsöz", Necmettin Erbakan, Millî Görüş İktidarı, 9-12.

⁹⁶ Erbakan, Külliyyat, 3: 376; Alan, D-8: Yeni Bir Dünya, 192-195.

Erbakan'a göre mezhep vb. ihtilafları, siyasî alana taşımak kaosu derinleştirecektir.⁹⁷ Ülke düzeyindeki D-8 görüşmelerine İran'la başlayan Erbakan, Küresel Sistem'in ve İrkçı Emperyalizm'in Müslümanların bir araya gelmelerini engellemek için iki faktörü kullandığını düşünmektedir. Bunlardan biri mezhep farklılığı, diğeri ise etnik farklılıktır. İran'ın yabana atılır bir ülke olmadığını düşünülmesi ve İran'ın D-8 içerisinde yer alması, bu perspektif üzerinden bir kazanım olarak görülmesiyle alakalıdır.⁹⁸

Sonuç olarak, Erbakan'a göre Yeni Bir Dünya ideali şu üç aşamada gerçekleşecektir. İslâm Birliği'nin çekirdeği ve ilk adımı olan D-8,⁹⁹ bu sürecin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama, Yeni Bir Dünyanın oluşumunda asıl müessis rolü oynayacak,¹⁰⁰ dünyaya barış, adalet ve saadeti¹⁰¹ getirecek, bütün Müslüman ülkelerin katılımıyla oluşacak olan İslâm Birliği'dir (D-60).¹⁰² Üçüncü aşama ise Müslüman ülkelerle birlikte hareket edecek olan 100 mazlum ülkeyle oluşturulacak birlik (D-160) olarak belirlenmiştir.¹⁰³ Bu bağlamda Erbakan'ın "Yeni Bir Dünya" ideali ile İslâm birliği idealini teoride birleştirdiği görülmektedir. Millî Görüş Hareketi'nin "Yeni Bir Dünya" hedefinde, İslâm Birliği'nin kurucu ve tayin edici bir aşama olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. İSLÂM BİRLİĞİ İDEALİNİN PRATİK YÖNÜ

Çalışmamızın birinci bölümünde Millî Görüş'ün İslâm birliği idealinin teorik yönü ele alınmıştır. Bu başlıktan itibaren ise hareketin İslâm birliği ideali uğruna gösterdiği faaliyetler, girişimler ve gerçekleştirdiği organizasyonlar aktarılacaktır.

İslâm birliği ideali açısından, güncel olarak "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)"¹⁰⁴ denilen İslam Konferansı Örgütü'nün önemli bir konumu bulunmaktadır. Günümüzde 57 üyesi bulunan örgütün temel amacı, İslâm ülkeleri arasında ekonomik ve kültürel dayanışma ile işbirliğini geliştirmek ve İslâm dünyasının hak ve çıkarlarını korumaktır.¹⁰⁵ Kuruluşuna, 1969¹⁰⁶ yılında Fas'ın başkenti Rabad'da İslâm Ülkeleri Zirve Toplantısı'nda karar verilmiş, 1971 yılında ise faaliyetlerine resmen başlamıştır.¹⁰⁷ Türkiye'nin İKÖ'ye (İslam Konferansı Örgütü)¹⁰⁸ 1976 yılı öncesinde "gözlemci ülke" sıfatıyla katılımının tam üyeliğe dönüştürülmesi ve İslam Bankasına kurucu ortak olunması¹⁰⁹ Millî Görüş'ün siyasî gayretleri¹¹⁰ ile gerçekleşmiştir.

Necmettin Erbakan, Müslümanların sorunlarıyla küresel ölçekte ilgilenmiş,¹¹¹ başta Filistin olmak üzere Afganistan'dan Bosna'ya kadar İslâm coğrafyasını kendi meselesi bilmiş

⁹⁷ Asiltürk, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, Millî Görüş İktidarı*, 9-12.

⁹⁸ Şama, *Allah Dostu Erbakan*, 71.

⁹⁹ Erbakan, *İslam Birliği*, 157; Asiltürk, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, Millî Görüş İktidarı*, 8.

¹⁰⁰ Erbakan, *İslam Birliği*, 123.

¹⁰¹ Erbakan, *Davam*, 233.

¹⁰² Recep Taha Engin, D-60'lara geçişte D-8'in kurucu üye ülkelerinin yanına Asya, Afrika ve Orta Asya'da bulunan ekonomisi gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin katılımıyla oluşacak D-28'lerden bahsetmektedir. İlgili olarak bk.: *Türk Siyasî Hayatında Millî Görüş Hareketi: Temel Esasları ve Söyleveleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019), 73.

¹⁰³ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 42; Erbakan, *İslam Birliği*, 174.

¹⁰⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)", erişim: 29 Temmuz 2019, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>.

¹⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)".

¹⁰⁶ Uzun, *Erbakan'ın İslam Birliği Mücadelesi*, 14.

¹⁰⁷ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 29.

¹⁰⁸ Necmettin Erbakan, *İslam ve İlim* (Ankara: Furkan BY&O, 1993), 62-63.

¹⁰⁹ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 143.

¹¹⁰ Recai Kutan, "İslam Birliği", *Necmettin Erbakan, İslam Birliği* (Ankara: MGV Yayınları, 2017), 17-18.

¹¹¹ Akgül, *Erbakan Devrimi*, 82.

ve dava olarak sahiplenmiştir.¹¹² Erbakan'ın emperyalist ve Siyonist işgallere uğrayan Filistin, Mısır,¹¹³ Kuzey Irak,¹¹⁴ Afganistan, Çeçenistan ve Bosna-Hersek'teki¹¹⁵ direniş hareketleriyle yakından ilgilendiği kamuoyu tarafından bilinmektedir.¹¹⁶ Filistin meselesiyle özel olarak ilgilenen Erbakan,¹¹⁷ Türkiye kamuoyunda geniş yankı bulan 6 Eylül 1980'de "Kudüs Mitingi"ni gerçekleştirmiştir. Bu miting Kudüs ve Filistin Davası için, bir Müslüman ülkede yapılan ilk miting olarak kabul edilmektedir.¹¹⁸ Erbakan'ın bu ilgisi de İslâm coğrafyasının farklı bölgelerindeki bazı öncü şahsiyetlerin onun hakkında hüsnü şahadette bulunmaları ve ona manen liderlik misyonu yüklemeleri şeklinde karşılık bulmuştur.¹¹⁹

2.1. Müslüman Topluluklar Birliği

Erbakan, İslâm birliği fikrinin ilk pratiğini, Müslüman Topluluklar Birliği (MTB) bünyesinde gerçekleştirmiştir. Müslüman Topluluklar Birliği, Erbakan öncülüğünde İslâm dünyasındaki devletlerin ve diğer devletlerde yaşayan Müslüman toplulukların iletişimi ve işbirliği için kurulan bir örgüttür.

Siyasî hayata başladığı ilk yıllarda İslâm dünyası ile yakın ilişkiler kurmaya gayret eden Erbakan 1969 yılında Çanakkale'de Müslüman Talebeler Birliği'nin düzenlediği toplantıya katılmıştır. Erbakan'ın yakın çalışma arkadaşları, Erbakan'ın bu toplantıyla İslâm birliği çalışmalarını başlattığını var saymaktadırlar. Bu vb. İslâm birliği içerikli toplantıların her yıl yapıldığı bilgisine, Erbakan'a yakın kişilerin hatıralarından ulaşılmaktadır.¹²⁰

1978 yılında Millî Görüş Hareketi tarafından başlatılan İstanbul'un fethi kutlamaları da Müslüman Topluluklar Birliği'nin kurulmasına katkı sağlamış, İslâm coğrafyasından birçok önemli isim bu kutlamalara katılmıştır.¹²¹ Her yıl düzenlenen fetih kutlamaları ile Müslüman Topluluklar Birliği'nin toplantılarını peş peşe düzenleyen Erbakan, bu törenlerden sonra İslâm ülkelerinin ve dünya Müslümanlarının meseleleri üzerine bu örgüt bünyesinde toplantılar düzenlemiştir.¹²² Müslüman Topluluklarının temsilcileri, fetih kutlamalarına coşku katarken "ümme" olmak hissedilen temel ve ortak motivasyon olmuştur.

Müslüman Topluluklar Birliği'nin ilk resmi toplantısı ise 31 Mayıs - 1 Haziran 1992 yılında Yıldız Sarayında yapılmıştır.¹²³ Erbakan bu toplantıda yaptığı açık konuşmasında MTB'nin İslâm birliği ideali çerçevesinde oluşturulduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır: "Mutlaka 1.5 milyar müslüman kendi birliğini kuracaktır, Allah'ın lütfuyla. Bu birlik kurulurken bu gün takriben 80 müslüman topluluk var. Bu müslüman topluluklar 1.5 milyarlık İslam Alemi nasıl tek bir vücut olacak ve bu nazariyattan çıkıp fiilen nasıl gerçekleşecek. İşte bu gün 1992 yılının 31 Mayıs'ında Sultan Fatih'in İstanbul'u fethedişinin 539. yıl dönümünü. Sakarya'da 100 bin gencin iştirakiyle kutladıktan sonra onun arkasından bu gün Allah'ın lütfuyla bu ilmi çalışmada İslam Birliği nasıl kurulacak bunun için İslam

¹¹² Erbakan, *Külliyat*, 3: 24.

¹¹³ Şama, *Allah Dostu Erbakan*, 370-376.

¹¹⁴ Şama, *Allah Dostu Erbakan*, 376-381.

¹¹⁵ Necmettin Erbakan, "Bosna ve Silah Fabrikası", erişim: 14 Ekim 2016,

<https://www.youtube.com/watch?v=hKu9tmoazEK>.

¹¹⁶ Ayrıca bk.: Şama, *Allah Dostu Erbakan*, 78, 137.

¹¹⁷ Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, 255; Uzun, *Erbakan'ın İslam Birliği Mücadelesi*, 15.

¹¹⁸ Tacettin Çetinkaya, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, İslam Birliği* (Ankara: MG V Yayınları, 2017), 12.

¹¹⁹ Macit, *Necmettin Erbakan*, 88, 151-153.

¹²⁰ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 264-265.

¹²¹ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 271.

¹²² Çetinkaya, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, İslam Birliği*, 13.

¹²³ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, erişim: 30 Temmuz 2019,

http://www.esam.org.tr/pdfler/MTB/mtb_1992_musulman_topluluklar_i_isbirligi_toplantisi.pdf.

Aleminin kıymetli devlet adamlarının, ilim adamlarının fikirleri inşaallah bu iki günlük toplantıda ortaya konacaktır".¹²⁴

Erbakan, MTB'in açılışında yaptığı konuşmasında, İslâm birliği ideali uğruna çalışmaya "dünyamızın halini" tasvir ederek başlamaktadır. Ona göre durumun vahameti, çözümün imkânsızlığını doğurmamaktadır: "Evet şu anda Bosna-Hersek'te bir uzmumuz kesiliyor, kan akıtılıyor. Azerbaycan'da kesiliyor, Filistin'de kesiliyor. Keşmir'de kesiliyor, vücudumuzun çeşitli yerlerinden kanlar akıtılıyor. Ama doğum olayları işte bazen böyle oluyor. Vücudun bazı yerlerinde kanlar akarken bir yandan da doğum oluyor. Onun için bugün buradaki doğum inşaallah bütün insanlığın saadeti için bir doğum oluyor. Yeryüzünde hakkı hâkim kılmak için, hakiki hakkı hâkim kılmak için zulümleri ortadan kaldırmak için vaki olan bir doğumdur ve de bu doğum aslında çok gecikmiştir".¹²⁵

Müslüman Topluluklar Birliği'nin ilk toplantısına sadece bağımsız İslâm ülkeleri temsilcileri değil, dünya üzerinde yaşayan Müslüman toplulukların temsilcileri de katılmıştır. Bu durum yapılan çalışmanın uluslararası arenada yankı bulmasına sebep olmuştur. MTB ilk toplantısında katılımcı ülkelerle birlikte Teşkilatlanma Komisyonu, Tanıtma Komisyonu, Durum Tespit Komisyonu ile Çalışma ve Strateji Metotları komisyonları oluşturmuştur.¹²⁶ 14-15 Haziran 1993'teki toplantıda ise komisyonlara eklemeler yapılarak Ekonomi ve Teknoloji Komisyonu, Eğitim Komisyonu ve Değerlendirme ve Redaksiyon Komisyonu kurulmuştur.¹²⁷ Bu komisyonlar, alanında uzman kişilerin yaptığı toplantılar sonucunda raporlarını ortaya koymuşlardır. İlk toplantı olmasına rağmen komisyonların almış olduğu kararlar, yapılması gereken eylemler, kurulması gereken teşkilatlar vd. unsurlar incelendiğinde MTB'in sivil bir "İslam Konferansı Örgütü" konumuna getirilmek istendiği anlaşılmaktadır.¹²⁸

Müslüman Topluluklar Birliği, ilk resmi toplantısından sonra her yıl kesintisiz toplanmaya devam etmiş, son toplantı ise 14-15 Aralık 2019 tarihlerinde "Yeni Bir Dünya İçin Barış, Adalet ve Merhamet" temasıyla kuruluşun 28. toplantısı olarak Ankara'da gerçekleştirilmiştir.¹²⁹

Millî Görüş Hareketi bünyesinde İslam birliğine dair araştırmalar, toplantılar, vb. çalışmalar yapmak için 2018 yılının Ocak ayında, Ankara'da İSBAM (İslam Birliği Araştırmaları Merkezi) adıyla bir merkez kurulmuştur. Çalışmalarına yeni başlayan bu kuruluşun faaliyetleri ve kapsam alanı, adı geçen merkezin web sitesinde bulunmaktadır: (<http://isbam.org>). İSBAM, 14-15 Eylül 2019 tarihlerinde "İslam Dünyasının Geleceği ve Filistin" konulu ile bir kongre düzenlemiştir.

MTB toplantılarının en büyük kazanımı, 15 Haziran 1997 tarihinde sekiz ülkenin bir araya gelerek D-8'i kurmaları olmuştur. Bu oluşum, Millî Görüş açısından Müslüman Topluluklar Birliğinden sonra İslâm birliği ideali uğruna yapılan ilk ve en önemli pratiktir.¹³⁰

2.2. D-8 ve Kuruluşu

D-8 -İngilizce adı ile "Developing Eight"- sekiz üye ülkeden oluşan uluslararası bir kuruluştur. D-8, gelişmekte olan sekiz ülke olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta "The

¹²⁴ Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı, 15-16.

¹²⁵ Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı, 10.

¹²⁶ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 275-278.

¹²⁷ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 282-285.

¹²⁸ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 272.

¹²⁹ Bk.: Bünyamin Güler, Milli Gazete, "Yeni bir dünyayı ancak İslam ülkeleri inşa eder", erişim: 15 Aralık 2019, <https://www.milligazete.com.tr/haber/3420536/yeni-bir-dunyayi-ancak-islam-ulkeleri-insa-eder>.

¹³⁰ Hazırbulan, "Müslüman Topluluklar Birliği", 287-288.

Muslim Eight" (M-8) olarak adlandırılan¹³¹ D-8'in temelleri, Ekim 1996'da dönemin başbakanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın daveti ve bu ülkelerin temsilcilerinin katılımıyla İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı"nda atılmış olup, 22 Ekim 1996 tarihindeki "Kalkınmada İşbirliği Konferansı"ni izleyen bir dizi hazırlık toplantılarından sonra 15 Haziran 1997 yılında İstanbul'da yapılan devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen ilk zirvede "İstanbul Deklarasyonu"¹³² ile D-8'in kuruluşu resmen ilan edilmiştir.¹³³

Fotoğraf 2: D-8 Kuruluş Toplantısı, 15 Haziran 1997 Çırağan Sarayı¹³⁴

"D-8 yeni bir dünyanın anahtarıdır" diyen Erbakan, bu proje çerçevesinde 54. Cumhuriyet Hükümeti'nin kurulmasından¹³⁵ sonra gerçekleştirdiği Asya ve Afrika gezilerinde,¹³⁶ Türkiye'nin liderliğinde ekonomik temelli bir oluşumu dile getirmiş, gezi dönüşünde ise D-8'e üye olacak ülkeleri Türkiye, Bangladeş, Pakistan, Malezya, Endonezya, İran, Mısır ve Nijerya olarak belirlemiştir.¹³⁷

D-8'in amacı, Türkiye'nin öncülüğünde üye ülkeler arasındaki ticareti ve işbirliğini artırmaktır. D-8 girişiminin başlatılmasındaki amaç, büyük bir ekonomik potansiyeli, çeşitli kaynakları, geniş bir nüfus ve coğrafi alanı temsil eden 8 ülke arasında ticaret ilişkilerinde yeni fırsatlar yaratmak ve çeşitlendirmek, uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılımı artırmak, daha iyi hayat şartları sağlamak, somut ortak projeler etrafında ekonomik işbirliğini geliştirmek ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki durumlarını güçlendirmektir.¹³⁸ Ticaret, sanayi ve ekonomi yönleri ağır basan D-8, Türkiye ve diğer üye ülkelerde heyecan uyandırdığı ulusal ve uluslararası basında görülmektedir.¹³⁹

D-8'e üye ülkeler, nüfuslarının kalabalık oluşu bakımından geniş bir pazar niteliği ve

¹³¹ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 356, 360, 387.

¹³² İstanbul Deklarasyonu ve kuruluş belgesi için bk.: Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 211-215.

¹³³ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 178-179.

¹³⁴ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://developing8.org/gallery/?album=591>.

¹³⁵ Erbakan, *Yeni Bir Dünya*, 42.

¹³⁶ Mete Gündoğan, *Erbakan* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 145.

¹³⁷ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 175-176.

¹³⁸ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 180.

¹³⁹ *Yeniden Büyük Türkiye: 54. Cumhuriyet Hükümeti Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Yönetimi Üzerine* (t.y.), 10; ayrıca bk.: 22, 31, 34, 48, 71, 72, 79, 92, 95, 96.

genç nüfusun fazla oluşu itibarıyla de ciddi bir işgücü potansiyeli taşımaktadır. D-8 ülkeleri zengin doğalgaz, petrol ve fosfat madenlerine sahiptirler. Zengin kaynakların üzerinde olması yanında D-8'e üye ülkelerin jeopolitik olarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları üzerinde bir köprü özelliğine sahip oldukları görülmektedir. Kaynaklar ve jeopolitik özellikler, birliğin önemini artırmaktadır.¹⁴⁰

2.3. İslâm Birliği'nin Çekirdeği Olarak D-8

İslâm Birliği'nin çekirdeği ve ilk adımı olan D-8 projesi,¹⁴¹ öncelikle Necmettin Erbakan'ın daha insanî bir dünyanın kurulması için ortaya koyduğu küresel¹⁴² bir proje olup Millî Görüş mefkûresinin bir parçasıdır.¹⁴³ Birlik içerisindeki sekiz ülkenin seçiminde dahi Erbakan etkilidir.¹⁴⁴ Erbakan, D-8'ler için nüfusu 60 milyondan fazla olan sekiz ülke tespit etmiştir.¹⁴⁵ Bu ülkelerin tespitinde birikim, potansiyel, kurumsallaşma, gelişmişlik gibi bazı kriterler ön plana çıkmıştır.¹⁴⁶ Erbakan'a göre D-8, 20. asrın tecrübelerine dayanılarak 21. asra girerken bütün insanlığa huzur, barış ve saadet getirecektir. D-8'ler, "Yeni Bir Dünya" ideali ile 820 milyonluk sekiz kurucu üye ülkeye, nüfusları 5 milyara yakın kalkınmakta olan ülkelere ve bütün insanlara barış, huzur ve saadet getirmek için kurulmuştur.¹⁴⁷

D-8'ler için D-8'lerin bayrağında da sembolize edilen altı temel ilke tespit edilmiştir. Bu ilkeler:

- 1- Savaş değil, barış!
- 2- Çatışma değil, diyalog!
- 3- Çifte standart değil, adalet!
- 4- Tekebbür ve üstünlük taslamak değil, eşitlik!
- 5- Sömürü değil, iş birliği!
- 6- Baskı ve tahakküm değil, insan hakları, hürriyet ve demokrasi!¹⁴⁸

Şekil 3: D-8 Bayrağı¹⁴⁹

¹⁴⁰ Serdar Şahin, *Türkiyenin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler: İKE, ECO ve D-8 Örnekleri* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2012), 136- 137.

¹⁴¹ Erbakan, *İslam Birliği*, 157; Asiltürk, "Önsöz", *Necmettin Erbakan, Milli Görüş İktidarı*, 8.

¹⁴² Macit, *Necmettin Erbakan*, 165.

¹⁴³ Kemalettin Erbakan, *Etrafındakiler* (İstanbul: Mahya Yayınları, 2014), 212.

¹⁴⁴ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 305.

¹⁴⁵ Erbakan, *İslam Birliği*, 174.

¹⁴⁶ Şama, *Allah Dostu Erbakan*, 412.

¹⁴⁷ Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*, 19; Necmettin Erbakan, "2 Doğu 2 Batı - Prof. Dr. Necmettin Erbakan - 27 Mart 2009 - 2nci Bölüm", erişim: 15 Eylül 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=P7ca9-1OZCI&t=2485s>.

¹⁴⁸ Bu altı ilke farklı yerlerde bazı değişik ifadelerle takdim edilmiştir. Özellikle son ilkede demokrasi ifadesi yerine 'bir arada hakka riayet ederek yaşamak' vb. ifadeler kullanılmıştır. İlgili olarak bk.: Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 15, 177, 213, 278.

Erbakan'a göre bu prensipler sadece D-8'lerin kendi prensipleri değil, "Yeni Bir Dünya"nın kurulmasının da temel esasları olup¹⁵⁰ bu ilkelerden her biri 20. asır boyunca yanlışlarda ısrar edilmesi ve bu ısrarın fayda vermemesinden dolayı, dönülmesi gereken doğrulara işaret etmektedir.¹⁵¹ Erbakan bu ilkelerin belirleme aşamasını şöyle ifade etmektedir: "Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak baskıcı sistemler teker teker yıkılıp yerlerine hürriyetçi, çoğulcu demokratik idareler yerleştikçe, soğuk savaş döneminin bittiğini ümit ettik. Artık dünyada çatışmaların yerini barışın, gerginliklerin yerini diyalogun, istismarın yerini işbirliğinin, çifte standartların yerini adaletin, ayrımcılığın yerini eşitliğin, baskının yerini demokrasinin alacağını bekledik. Ancak gördük ki, beklentilerimiz istediğimiz yönde gelişmedi. Dünyada adaletsizlik, baskı, çifte standart ve güç kullanımı hüküm sürmeye devam etti".¹⁵²

Erbakan D-8'lerin özelliklerini ise şöyle sıralamıştır:

- 1- D-8'ler en yüksek seviyede küresel bir kuruluştur.
- 2- D-8'ler G-7'lerle çatışmak için değil, tam tersine yeni dünyayı birlikte kurmak için teşekkül etmiştir.
- 3- D-8'ler bütün gelişmekte olan ülkeleri kucaklamak ve aynı zamanda süratle karar alabilen dinamik bir yapıya sahip olmak üzere kurulmuştur.
- 4- D-8'ler, "üye ülkelerin iç işlerine karışmamak ve her birinin bölgesel anlaşmalarındaki taahhüt ve haklarına halel getirmemek" temel prensibi ile kurulmuştur.
- 5- D-8'ler gelişmekte olan bütün ülkelerin birlikte ve hızlı kalkınmasını temin etmek, uluslararası münasebetleri tanzim eden mekanizmalara katılım güçlerini arttırmak, dünya ekonomisindeki etkinliklerini güçlendirmek ve halklarının daha iyi bir yaşam standardına sahip olmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.
- 6- D-8'ler kurulur kurulmaz bütün üye ülkelerin dinamiklerini harekete geçirerek faydalı projeleri süratle gerçekleştirmek üzere faaliyetlere başlamıştır.¹⁵³

2.4. D-8 Ülkeleri

D-8'e üye ülkeler Türkiye, Bangladeş, Pakistan, Malezya, Endonezya, İran, Mısır ve Nijerya'dır.¹⁵⁴ Kurulduğu tarihte (15 Haziran 1997) üye ülkelerin nüfusları, Endonezya (216 milyon), Malezya (21 milyon), Bangladeş (130 milyon) Pakistan (138 milyon), İran (65 milyon), Mısır (67 milyon), Türkiye (72 milyon) Nijerya (113 milyon)dur.¹⁵⁵

¹⁴⁹ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://developing8.org/>.

¹⁵⁰ Erbakan, *İslam Birliği*, 177.

¹⁵¹ Erbakan, *İslam Birliği*, 176.

¹⁵² Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 193.

¹⁵³ Erbakan, *İslam Birliği*, 179; Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*, 16-18.

¹⁵⁴ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 175-176.

¹⁵⁵ Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*, 17.

Harita 1: D-8 Ülkeleri¹⁵⁶

Türkiye'nin, bölgesel, kültürel ve tarihi mesuliyetlerinin, Türkiye'yi lider ülke konumuna getirdiğini savunan Erbakan, refah ve kalkınma için bölgesel ve küresel birliklere inanmış, bu inancını da D-8 ile somutlaştırmıştır.¹⁵⁷ Bu çerçevede D-8'ler Türkiye'nin önderliğinde "Yeniden Büyük Türkiye" ve "Yeni Bir Dünya" hedeflerine ulaşmakta bir aşamadır.¹⁵⁸ D-8'ler için nüfusu 60 milyondan fazla olan sekiz ülke tespit edilmesine karşın¹⁵⁹ "grup devlet" mantığıyla genişlemesi, esas olarak benimsenmiştir.¹⁶⁰ Başta Türkiye Cumhuriyetleri olmak üzere gelişmekte olan bütün ülkelerin ve diğer Müslüman ülkelerin, nüfusları ne olursa olsun D-8'lerin doğal üyesi olduğu, Erbakan tarafından deklare edilmiştir.¹⁶¹ Kuruluşundan hemen sonra ise Hindistan katılma talebini iletmış, Ürdün ise resmen başvuru yapmıştır. Azerbaycan da ilk aşamaya dâhil edilmemekten dolayı rahatsız olmuştur.¹⁶² Ancak genişlemede genel eğilimin D-8'lerin kökleşip derinleşmesinden sonra ele alınacağı belirtilmiştir.¹⁶³

2.5. D-8 Teşkilat Yapısı

D-8, üç temel organdan oluşmaktadır: Zirve, Konsey, Komisyon.

Zirve: Devlet/hükümet başkanları zirvesi, D-8'in en üst organı olup üye ülkelerin devlet/hükümet başkanlarından oluşur. Zirve her yıl dönüşümlü olarak üye ülkelerden birinde toplanır ve bir sonraki toplantısının yer ve tarihine, istişareler yoluyla karar verir.

Konsey: D-8'in siyasî karar organı olup üye ülkelerin dış işlerinden sorumlu bakanlarından oluşur. Konsey, Zirve tarafından belirlenmiş kurallar ve politikalara uygun olarak faaliyet gösterir ve sorunların kapsamlı ve derinliğine ele alındığı bir forumdur. Yıllık raporlarını Zirve'ye sunan Konsey, Komisyon tarafından sunulan raporları da görüşür, gerekli kararları alır ve tavsiyelerde bulunur. Konsey, her yıl düzenlenecek Zirve'nin

¹⁵⁶ Türkiye'nin Üyesi Olduğu Teşkilatlar Atlası (Ankara: MSB Harita Genel Komutanlığı, 2017), 18, erişim: 21 Eylül 2019, <https://www.harita.gov.tr/images/urunler/8ca01ea920679a0.pdf>.

¹⁵⁷ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 175.

¹⁵⁸ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 180.

¹⁵⁹ Erbakan, *İslam Birliği*, 174.

¹⁶⁰ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 198.

¹⁶¹ Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*, 17.

¹⁶² Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 364.

¹⁶³ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 277.

çalışma programını görüşüp kabul eder ve karar, tavsiye ve bildiri taslaklarını Zirve'ye sunmak üzere hazırlar. Her zirve toplantısından önce konsey toplantısı yapılır.

Komisyon: D-8'in yürütme organı olan komisyon, üye ülke hükümetlerinin tayin ettiği bürokratlardan oluşur. Konseyin çalışma programının, gündeminin ve konseye sunulacak karar taslaklarının hazırlanmasından sorumludur. Komisyon ayrıca zirvenin geçici gündem çalışma programı, karar ve bildiri taslaklarını da konseye sunar. Geçici ve daimi komitelerin raporlarını inceler, onaylar ve faaliyetlerini destekler. Faaliyetleri hakkında Konseye yıllık raporlar sunar. Komisyon, yılda iki kez toplanır. Birincisi konseyden hemen önce, diğeri ise iki zirve arasında gerçekleştirilir. Komisyon, zirve ya da konsey tarafından bildirilen konuları görüşmek üzere daha fazla sayıda toplantılar yapabilir. Komisyon, kendi çalışma programını ve gündemini zirve ve konseyde alınan kararlar ve talimatlar doğrultusunda belirler.¹⁶⁴

D-8 teşkilat toplantıları, üye ülkelerin salt çoğunluğu olan beş ülkenin katılımı ile gerçekleştirilir. Bu sayı zirve, konsey ve komisyon toplantıları için de geçerlidir. Temel organlardan herhangi birisinin olağanüstü toplantıları, bir üye ülkenin talebi ve D-8 üyelerinin çoğunluğunun onayı ile yapılabilir. Bu toplantılarda D-8 kararları ise oy birliği ile alınır.¹⁶⁵

Zirve toplantılarının organize edilmesi sürecinde üye ülkeler arasında koordinasyon, sağlanır. Bu görev zirveyi tertip edecek ülkenin toplantı başkanı olarak hareket edip ve bu maksatla bir icra direktörü atamasıyla sağlanır. İcra direktörü üyeler arasında etkin bir ilişki sağlar, bilgi akışını ve toplantılardaki sekreteryaya hizmetlerini yürütür. Her bürokrat, kendi ülkesindeki koordinasyondan sorumludur.¹⁶⁶ Ayrıca birinci İstanbul Zirvesinden sonra, D-8'in faaliyetlerinde, üye ülkeler arasında gerekli koordinasyonun sağlanabilmesi ve sekreteryaya hizmetleri için İstanbul'da D-8 İcra Direktörlüğü Ofisi kurulmuştur.¹⁶⁷ İlk ve tek İcra Direktörü Türkiye'den Ayhan Kamel'dir.¹⁶⁸ Daha sonra Bali-Endonezya'da 12-13 Mayıs 2006 tarihinde gerçekleşen 5. Zirve sonrasında İcra Direktörlüğü kaldırılarak yerine Genel Sekreterlik ihdas edilmiştir.¹⁶⁹ Genel Sekreterlik, kuruluşun genel işleyiş ve teknik koordinasyonundan sorumlu olup İstanbul'da bulunmaktadır.¹⁷⁰ Genel Sekreter dört yılda bir üye ülkeler arasında münavebeli olarak değişmektedir. Günümüze kadar farklı üye ülkelerden genel sekreterler görev yapmış olup¹⁷¹ 2017'den itibaren ise D-8'in genel sekreterliğini Malezya'dan büyükelçi Dato' Ku Jaafar Ku Shaari sürdürmektedir.¹⁷² Dönem başkanlığı iki yılda bir değişen kuruluşun dönem başkanlığını 2017'den itibaren Türkiye yürütmektedir.

2.6. D-8 Faaliyetleri

D-8 kuruluş bildirgesi olan İstanbul Deklarasyonu'nda on bir işbirliği alanı

¹⁶⁴ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 217-218.

¹⁶⁵ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 218-219.

¹⁶⁶ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 219.

¹⁶⁷ Şahin, *Türkiyenin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler*, 121.

¹⁶⁸ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 30 Temmuz 2019, <http://developing8.org/about-d-8/former-secretaries-general/>

¹⁶⁹ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 30 Temmuz 2019, <http://developing8.org/report-categories/summit-meeting/>;

¹⁷⁰ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 30 Temmuz 2019, <http://developing8.org/contact-us/>

¹⁷¹ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 30 Temmuz 2019, <http://developing8.org/about-d-8/former-secretaries-general/>.

¹⁷² D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 30 Temmuz 2019, <http://developing8.org/secretary-general/>.

belirlenmiş ve bu işbirliği alanlarında ülkelere koordinatörlükler verilmiştir.¹⁷³ Ticaret dışında işbirliği alanı olarak endüstri, iletişim/telekomünikasyon ve bilgi, finans/bankacılık ve özelleştirme, kırsal gelişme, bilim ve teknoloji, yoksulluğu azaltma ve insan kaynakları gelişimi, tarım, enerji, çevre, sağlık, turizm, kültür ve spor olarak tespit edilmiştir.¹⁷⁴

Daha sonra bunlara eklenen çeşitli işbirliği konuları 2008 yılında beş genel başlık altında toplanarak örgütün temel işbirliği alanları belirlenmiştir. Bunlar ticaret, ulaşım, sanayi, tarım ve gıda güvenliği ile enerji ve madenlerdir.¹⁷⁵ Bu faaliyet alanları ülkeler arasında paylaştırılmıştır. Bu çerçevede; Türkiye: Sanayi, sağlık ve çevre; Bangladeş: Kırsal kalkınma; Endonezya: Yoksullukla mücadele ve insan kaynakları; İran: Bilim ve teknoloji; Malezya: Finans, bankacılık ve özelleştirme; Mısır: Ticaret; Nijerya: Enerji; Pakistan: Tarım ve balıkçılık alanındaki işbirliği çalışmalarını koordine etmektedir.¹⁷⁶

Zirve toplantıları dışında, belirlenen beş faaliyet alanı içinde çeşitli dönemlerde konsey ve komisyon toplantıları yapılmaktadır. Tüm organizasyonlar, faaliyetlerin ve belgelerin takdim edildiği D-8'in resmi sitesinde (<http://developing8.org/>) bulunmaktadır. Bu site dışında adminliğini İran'ın yaptığı, üye ülkeler arasında teknoloji işbirliğini geliştirme odaklı "<http://d8tten.org/>" sitesi bulunmaktadır. Yine İran'ın Hamedan kentinde "D-8 International University" adıyla D-8 bünyesinde bir üniversite kurulmuş¹⁷⁷ ve Bu-Ali Sina Üniversitesi'ne bağlı olarak 9 Ağustos 2016 tarihinde hayata geçmiştir.¹⁷⁸ Şimdilik lisansüstü eğitim programlarına sahip olan üniversite bu yıl öğrenci alımına başlayacaktır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından D-8 ülkeleri için "Sanayinin Google"ı gibi işlev görebilecek olan bir sanayi envanteri "www.d8coop.com" kurulmuştur.¹⁷⁹

2.7. D-8 ve G-7/G-8180

Erbakan tarafından D-8'in özelliklerinden biri "D-8'ler G-7'lerle çatışmak için değil, tam tersine yeni dünyayı birlikte kurmak için teşekkül etmiştir",¹⁸¹ "bu diğer bölgesel işbirliği örgütlerine rakip değil, tamamlayıcı bir kuruluştur",¹⁸² "G-7'lerle oturup pazarlık yapacağız, dünyayı yeniden kuracağız"¹⁸³ şeklinde takdim edilse de¹⁸⁴ "Yeni Bir Dünya"ya giden yolda, D-8'leri bir tehlike olarak gören Batılı Ülkeler,¹⁸⁵ bunu "İslam dünyası Batı'ya karşı birleşiyor"¹⁸⁶ şeklinde yorumlamıştır. Ulusal basında ise D-8'e dair birçok olumlu

¹⁷³ Salih Kılınç, *D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2013), 31.

¹⁷⁴ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 213-214; ayrıca bk.: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, "Sanayi Politikası Olarak" D-8", erişim: 29 Temmuz 2019, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/sanayi-politikasi-olarak-d-8/7273>.

¹⁷⁵ Kılınç, *D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü*, 31-32.

¹⁷⁶ *Dış Politika Alanındaki Hamlemiz D-8 Hareketi*, 5-6, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://www.esam.org.tr/pdfler/D-8/k%C3%BCt%C3%BCphane/D%C4%B1%C5%9F%20Politika%20Alan%C4%B1daki%20Hamlemiz%20D-8.pdf>; Şahin, *Türkiyenin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler*, 121-122.

¹⁷⁷ D-8 International University, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://d8iu.com/index.php>.

¹⁷⁸ D-8 International University, "D-8 International University at a glance", erişim: 29 Temmuz 2019, <http://d8iu.com/index.php/overview/overview-of-d8/d-8-international-university-at-a-glance>.

¹⁷⁹ Bk.: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, "Sanayi Politikası Olarak" D-8".

¹⁸⁰ G-7 (Group of Seven), dünyanın ekonomisi en büyük yedi ülkenin kurduğu bir birliktir. ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşmaktadır. Rusya'nın katılımı ile G-8 diye anılmıştır. Rusya'nın üyeliği 2014 yılında askıya alınınca isimlendirme G-7 diye devam etmiştir.

¹⁸¹ Erbakan, "Önsöz", *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*, 16.

¹⁸² Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 388.

¹⁸³ *Yeniden Büyük Türkiye: 54. Cumhuriyet Hükümeti*, 79.

¹⁸⁴ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 24.

¹⁸⁵ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 385.

¹⁸⁶ *Yeniden Büyük Türkiye: 54. Cumhuriyet Hükümeti*, 93.

yorum bulunsa da¹⁸⁷ “Yoksullar Kulübü Resmen Kuruluyor”,¹⁸⁸ “D-8 Komedi”¹⁸⁹ şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır.

2010 yılında D-8 ile G-7/G-8 arasında karşılaştırma yapan Erbakan’a göre,¹⁹⁰ başta ABD’yi yönlendiren ırkçı emperyalist mihraklar olmak üzere, G-8’ler dünyayı her geçen gün daha çok sömürmüş ve dünyanın pek çok bölgesinin savaş alanına dönmesine sebep olmuştur.¹⁹¹ Bu durum ise D-8’lerin günümüz itibariyle daha elzem olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹²

D-8’lerde imzası bulunan liderler ve ülkeler bir şekilde cezalandırılmıştır. D-8’ler dünya egemenlerini rahatsız etmiş,¹⁹³ bu rahatsızlığın boyutu Mehmet Recai Kutan’ın D-8 22. kuruluş yıldönümü toplantısında ifade ettiğine göre 54. Erbakan Hükümeti’nin yıkılmasına kadar varmıştır.¹⁹⁴ Bu birliktelik, gelecekte başkalarına ibret olsun diye başlarına gelecek her türlü olumsuzlukları ve tehditleri bilmelerine rağmen bir yıllık bir sürede tarihi görevlerini yerine getirme olarak yorumlanmıştır.¹⁹⁵

2.8. Kuruluşu Sonrası D-8

D-8 organizasyon ve faaliyet tasarıları için devlet/hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen zirveler yapılmıştır. Zirveler, birliğin en önemli toplantıları olup D-8’lerin kuruluşundan günümüze kadar dokuz zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda, D-8’in amaç ve hedeflerine yönelik politikalar oluşturulmakta, işbirliği alan ve konuları belirlenmektedir. Bunlar:

- 1- 15 Haziran 1997 İstanbul Zirvesi,
- 2- 1-2 Mart 1999 Dakka Zirvesi,
- 3- 25-26 Mart 2001 Kahire Zirvesi,
- 4- 18 Şubat 2004 Tahran Zirvesi,
- 5- 12-13 Mayıs 2006 Bali-Endonezya Zirvesi,
- 6- 8 Temmuz 2008 Kualalumpur-Malezya Zirvesi,¹⁹⁶
- 7- 8 Temmuz 2010 Abuja-Nijerya Zirvesi,
- 8- 21 Kasım 2012 İslamabad-Pakistan Zirvesi,
- 9- 20 Ekim 2017 İstanbul Zirvesi’dir.¹⁹⁷

Bazı önemli girişimler ve tarım uçağı gibi bazı projeler olsa da¹⁹⁸ D-8’in 1997’deki hedeflerinin çok uzağında olduğu, kurumsal teşekkül sürecini tamamlama aşamasında bir platform görüntüsü verdiği, faaliyet ve çalışmalarını muhtelif düzeydeki toplantıların düzenlenmesinden ibaret bulunduğu söylenebilir.¹⁹⁹

1997’de ilk kurulduğunda medyada geniş yer bulmasına rağmen, D-8, bugün için

¹⁸⁷ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 354, 363.

¹⁸⁸ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 377.

¹⁸⁹ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 362.

¹⁹⁰ Erbakan, *İslam Birliği*, 178-182.

¹⁹¹ Erbakan, *İslam Birliği*, 180.

¹⁹² Erbakan, *İslam Birliği*, 181.

¹⁹³ Alan, *D-8: Yeni Bir Dünya*, 378.

¹⁹⁴ M. Recai Kutan, “D-8’in 22. Kuruluş Yılı”, erişim: 29 Temmuz 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=uPRj3yQurL4>, 36:55-47:27.

¹⁹⁵ Erbakan, *Etrafındakiler*, 213.

¹⁹⁶ Erbakan, *İslam Birliği*, 179.

¹⁹⁷ D-8 Organization for Economic Cooperation, “D-8 Meeting Reports: Summit Meeting”, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://developing8.org/report-categories/summit-meeting/>.

¹⁹⁸ D-8’in ilk projeleri için bk.: İbrahim Kılıçaslan, *20. Yılında D-8* (Ankara: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, 2016), 143-149.

¹⁹⁹ Şahin, *Türkiyenin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler*, 122.

unutulmaya yüz tutmuştur. Eksikliklerinin çokluğu, dezavantajları ve üye ülkeler içinde ilk olarak Türkiye’de Necmettin Erbakan’ın iktidardan düşmesi ve siyaseten yasaklanması, Malezya Başbakan Yardımcısı Enver İbrahim’in, hakkındaki çok sayıda suçlamayla cezaevine konulması, Pakistan Başbakanı Navaz Şerif’in askeri bir darbeyle devrilmesi, Endonezya Başbakanı Suharto’nun iç muhalefet ve uluslararası baskılar neticesinde görevden ayrılmaya mecbur kalması gibi siyasal istikrarsızlıklar, D-8’in zayıflamasında rol oynamıştır. Bunlara ek olarak Türkiye ve Malezya’nın sosyal ve ekonomik olarak olumsuz yansımaları olan ciddi ekonomik ve mali krizler yaşaması da D-8’in işlevsizleşmesinde etkili olmuştur.²⁰⁰

D-8 bünyesinde birçok zirve, konsey ve komisyon toplantısı yapılmıştır.²⁰¹ Kuruluşun son toplantısı ise İstanbul’da 5 Temmuz 2019 tarihinde resmi kuruluş yıldönümü kutlaması, bir resepsiyonla Genel Sekreterlik tarafından gerçekleştirilmiştir. 29 Haziran 2019 tarihinde ise Saadet Partisi tarafında Çırağan Sarayı D-8 22. Kuruluş Yıldönümü Toplantısı adıyla ayrı bir toplantı düzenlenmiştir.

Fotoğraf 3: D-8 22. Kuruluş Yıldönümü Toplantısı, 29 Haziran 2019 Çırağan Sarayı²⁰²

SONUÇ

İslâm birliği ideali, Millî Görüş Hareketi’nin medeniyet perspektifinden kaynaklanmaktadır. İslâmî referanslara dayanan, bütün insanlığın saadetine odaklı ve “Yeni Bir Dünya” ideali ile nihayete eren bu perspektif, evrensel bir medeniyet perspektifidir.

İnsanlık tarihini, hak ve kuvvet merkezli anlayışlar mücadelesi tarihi olarak gören Erbakan, doğru hak anlayışının olduğu dönemlere *Hakkın Üstün Olduğu Dönemler*; yanlış hak anlayışının hâkim olduğu dönemlere de *Kuvveti Üstün Tutan Zihniyetlerin Hâkim Olduğu Dönemler* tanımlaması yapmaktadır. Ona göre hak, Peygamberlerin anlayışı üzerinden tasarlanması gereken evrensel, zaman ve mekân olgularını aşan bir olgudur. Detaylarına bakıldığında da Erbakan’ın hak anlayışının, İslâm fıkhı temelli bir hak anlayışı olduğu görülmektedir.

²⁰⁰ Arpacı, *Türk Siyasetinde Erbakan*, 318.

²⁰¹ D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 29 Temmuz 2019, <http://developing8.org/d-8-meeting-reports/>.

²⁰² D-8 Organization for Economic Cooperation, erişim: 02 Ağustos 2019, <http://developing8.org/gallery/?album=591>.

Erbakan'a göre günümüzde Irkçı Emperyalizm'in hâkim olduğu dünyamızın hali, içler acısıdır ve mevcut dünya iflas etmiştir. Zira Irkçı Emperyalizm, kuvveti üstün tutan hak anlayışına sahip olup 1683'ten beri yeryüzününün hâkimi olmuştur. Sahip olduğu hak anlayışı nedeniyle bütün insanlığa zulmetmektedir. Ona göre bu zulüm düzeninden kurtulmanın anahtarı, hakkı üstün tutan bir anlayışla "Yeni Bir Dünya"nın kurulmasıdır.

Türkiye'nin bölgesel, kültürel ve tarihi mesuliyetlerinin, Türkiye'yi "lider ülke" konumuna getirdiğini savunan Erbakan'a göre, Yeni Bir Dünya ideali şu üç aşamada gerçekleşecektir. İslâm Birliği'nin çekirdeği ve ilk adımı olan D-8, bu sürecin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama, Yeni Bir Dünyanın oluşumunda asıl müessis rolü oynayacak İslâm Birliği'dir (D-60). Üçüncü aşama ise Müslüman ülkelerle birlikte hareket edecek olan 100 mazlum ülkeyle oluşturulacak birliktir (D-160). Bu bağlamda Erbakan'ın "Yeni Bir Dünya" ideali ile İslâm birliği idealini teoride birleştirdiği görülmektedir. Millî Görüş Hareketi'nin "Yeni Bir Dünya" hedefinde, İslâm Birliği'nin kurucu ve belirleyici bir aşama olduğu ortaya çıkmaktadır. İslâm birliği ideali, aynı zamanda hareketin bağımsızlık vizyonu ile alakalıdır.

15 Haziran 1997 yılında "İstanbul Deklarasyonu" ile kuruluşu resmen ilan edilen D-8, Millî Görüş Hareketi açısından "İslâm Birliği" idealinin fikriyattan fiiliyata geçmesi ve "Yeni Bir Dünya" hedefinin ilk aşamadır. D-8 İslâmî referanslarla modern dünyada var olma adına bir girişim olup İslâm coğrafyasında heyecan uyandırmıştır. D-8 tecrübesi, İslâm medeniyetinin yeniden inşasında sonraki nesiller için bir ümit ışığı oluşturmuştur. Kuruluşu ulusal ve küresel çapta etki ve ümit uyandıran D-8, 54. Hükümet sonrasında zayıflamış ve birçok projesi atıl kalmıştır. Diğer ülkelerde de D-8'de imzası bulunan liderlerden bazıları iktidardan düşmüş, darbe ve istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Bütün bunlar D-8'in işlevsizleşmesinde etkili olmuştur.

Son yüzyılda devletlerin Milletler Cemiyeti, BM, NATO, AB vb. paktların oluşturması, küresel ölçekte grup devletlerin önemini artırmıştır. Bu durum kökleri medeniyetimizde bulunan İslâm birliği fikrinin, D-8 vb. girişimlerle hayata geçirilmesini daha anlamlı ve elzem kılmaktadır. Bununla birlikte dünyanın hâkim devletleri yayılmacı politikalarını 11 Eylül 2001 sonrasında daha aktif hale getirmişlerdir. Bu devletlerin dışa dönük politikaları "ön alıcı vuruş" doktrini diye deklere edilmiştir. Bu doktrinin belirlediği strateji ile dünyanın hâkim devletleri özellikle İslam beldelerine yönelmiş Afganistan ve Irak işgalleri vb. İslâm toplumunu derinden etkileyen olaylar yaşanmıştır. Örneğin günümüzde dünya genelinde 402 yerde çatışma ve iç savaş yaşanmakta, bunların 360'ı, İslâm coğrafyasına ait bölgelerde bulunmaktadır. İslâm birliği fikrinin pratikleri tarihimizde savunma/nefsi müdafaa refleksi ve adil bir dünya kurma iradesi olarak zuhur ettiği düşünülünce bu fikir çerçevesinde oluşan D-8 gibi girişimlerin önemi belirginleşmektedir.

Daha önce kurulan *Milletler Cemiyeti* vb. uluslararası paktların etkinlik süreçlerinin uzun bir zamanda gerçekleşmiştir. İslâm birliği fikri çerçevesinde ortaya konan *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)*, D-8 ve yeni bir adım olarak 18-21 Aralık 2019 tarihleri arasında *Kuala Lumpur*'da düzenlenen zirve gibi girişimlerin etkili olup hayat bulması, üye ülkelerin bu gibi paktlara bakışları, uluslararası arenadaki durumları ve çok boyutlu, girift uluslararası münasebetlerin networku ile alakalıdır.

Son olarak, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra İslâm dünyası yeni bir döneme girmiştir. Bu tarihten itibaren Müslümanlar arasındaki mezhebi, etnik vb. farklılıklar önceki dönemlere göre daha görünür hale getirilmiştir. Artık mezhep çatışmasının, mezhep savaşına dönüşmesi muhtemeldir. Sanal âlemde bunun fragmanları yayınlamaktadır. İslâm dünyası açısından ürkütücü olan bu tablonun çözümü ise İslâm birliğinin teorik ve pratiği ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Ahmet. *Adil Düzen ve Yeni Bir Dünya*. İstanbul: Buğra Yayınları, 2015.
- Akgül, Ahmet. *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*. İstanbul: Burak Yayınları, 1997.
- Akgül, Ahmet. *İslâm Davası ve Adil Düzen*. İstanbul: Risale Yayınları, 1991.
- Akgül, Ahmet. *Yeni Bir Dünya*. İstanbul: Risale Yayınları, 1993.
- Akkurt, İbrahim. *İstanbul: Bakıp Da Göremediklerimizle*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- AK-RA Televizyon Habercilik ve Yapım A.Ş. "İslâm Genel Kongresi Beyannamesi -1931". Erişim: 14 Ekim 2019. <https://www.akradyo.net/2971112273,60844,6,ISLAM-GENEL-KONGRESI-BEYANNAMESI-1931.aspx>.
- Aktürk, Hamit. "İslami Hareket Okumaları 'Milli Görüş Hareketi' Dr. Hamit Aktürk". Erişim: 24 Temmuz 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=vsu-jzLqNco>.
- Alan, Bülent. *D-8: Yeni Bir Dünya*. İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001.
- Allen, Gary. *Gizli Dünya Devleti*. Trc. Hakkı Yavuz - İbrahim Akça. İstanbul: Millî Gazete, 1996.
- Arpacı, Işıl - Baharççek, Abdulkadir. "Milli Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi". *Doğumunun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri (Konya, 28-30 Ekim 2016)*. Ed. Mahmut Hakkı Akın. 291-304. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- Arpacı, Işıl. *Türk Siyasetinde Erbakan*. İstanbul: Kopernik Kitap, 2017.
- Arslan, Abdurrahman. *Kibleyi Kaybettiren Dönüşüm*. 2. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Asiltürk, Oğuzhan. "Önsöz", *Necmettin Erbakan, Milli Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*. Ankara: MG V Yayınları, 2016.
- Aşkın, Ali İbrahim Murat. *Türkiye'nin D-8 Ülkeleri ile Ticari İlişkilerinde Havayolu Taşımacılığının Yeri (2002-2012)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Bekiroğlu, Harun. "Makâsıd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği". *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/8 (2017): 29-50.
- Bozkurt, Celil. "Türk Siyasetinde İslam Demokrat Partisi ve Kamuoyundaki Yankıları". *History Studies* 5/2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK (March 2013): 79-106.
- Bozkurt, Celil. *Yahudilik ve Masonluğa Karşı Cevat Rifat Atilhan*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2012.
- Çavuşoğlu, Yüksel - Çavuşoğlu, Esra. "Bir Dünya Lideri Necmettin Erbakan". *Doğumunun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri (Konya, 28-30 Ekim 2016)*. Ed. Mahmut Hakkı Akın. 321-331. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- Çetinkaya, Tacettin. "Önsöz". *Necmettin Erbakan, İslam Birliği*. 9-14. Ankara: MG V Yayınları, 2017.
- D-8 International University. Erişim: 29 Temmuz 2019. <http://d8iu.com/index.php>.
- D-8 Organization for Economic Cooperation. "D-8 Meeting Reports: Summit Meeting". Erişim: 29 Temmuz 2019. <http://developing8.org/report-categories/summit-meeting/>.
- Dış Politika Alanındaki Hamlemiz D-8 Hareketi. Erişim: 29 Temmuz 2019 <http://www.esam.org.tr/pdfiler/D-8/k%C3%BCt%C3%BCphane/D%C4%B1%C5%9F%20Politika%20Alan%C4%B1ndaki%20Hamlemiz%20D-8.pdf>.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Dünya İslam Birliği*. Trc. İbrahim Sarmış. Konya: Esra Yayınları, 1996.
- Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Erişim: 30 Temmuz 2019.

- http://www.esam.org.tr/pdfler/MTB/mtb_1992_musliman_topluluklar_i_isbirligi_t oplantisi.pdf.
- Engin, Recep Taha. *Türk Siyasi Hayatında Millî Görüş Hareketi: Temel Esasları ve Söylevleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.
- Erbakan, Kemalettin. *Etrafındakiler*. İstanbul: Mahya Yayınları, 2014.
- Erbakan, Necmettin. "2 Doğu 2 Batı - Prof. Dr. Necmettin Erbakan - 27 Mart 2009 - 2nci Bölüm". Erişim: 15 Eylül 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=P7ca9-1OZCI&t=2485s>.
- Erbakan, Necmettin. "Bosna ve Silah Fabrikası". Erişim: 14 Ekim 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=hKu9tnoazEk>.
- Erbakan, Necmettin. "Önsöz". *Bülent Alan, D-8: Yeni Bir Dünya*. 8-19. İstanbul: Yörünge Yayınları, 2001.
- Erbakan, Necmettin. *Davam: Ne Yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım*. Ankara: Millî Gazete Ankara Kitap Kulübü, 2013.
- Erbakan, Necmettin. *Erbakan Külliyyatı I-V*. Der. M. Mustafa Uzun. Ed. Tacettin Çetinkaya. Ankara: MGV Yayınları, 2013.
- Erbakan, Necmettin. *Gayemiz Bütün Beşeriyetin Saadetidir: Konferanslar Dizisi 1: 16 Kasım 2005*. Ankara: ESAM Yayınları, 2005.
- Erbakan, Necmettin. *İslam Birliği*. Haz. Tacettin Çetinkaya. Ankara: MGV Yayınları, 2017.
- Erbakan, Necmettin. *İslam ve İlim*. Ankara: Furkan BY&O, 1993.
- Erbakan, Necmettin. *İsrail Ancak Güçten Anlar*. Erişim: 01 Ağustos 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=4EF-MNY73mo&t=62>.
- Erbakan, Necmettin. *Körfez Krizi, Emperyalizm ve Petrol*. Ankara: Rehber Yayınları, 1991.
- Erbakan, Necmettin. *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. Ankara: MGV Yayınları, 2016.
- Esiroğlu, Muhammed. "Erbakan Hoca'nın Kullandığı Kavramlar ve Zihinsel Kodları". *Anadolu Gençlik Dergisi* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı (Şubat 2015): 23-32.
- Güler, Bünyamin. *Millî Gazete*. "Yeni bir dünyayı ancak İslam ülkeleri inşa eder". Erişim: 15 Aralık 2019. <https://www.milligazete.com.tr/haber/3420536/yeni-bir-dunyayi-ancak-islam-ulkeleri-insa-eder>.
- Gündoğan, Mete. *Erbakan*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Hazırbulan, Tahsin. "Erbakan'ın Yeni Bir Dünya Fikri ve "Müslüman Topluluklar Birliği". *Doğumununun 90. yılında Necmettin Erbakan Sempozyumu Bildirileri (Konya, 28-30 Ekim 2016)*. Ed. Mahmut Hakkı Akın. 257-289. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- Kılıçaslan, İbrahim. *20. Yılında D-8*. Ankara: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, 2016.
- Kılınç, Salih. *D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2013.
- Kutan, M. Recai. "D-8'in 22. Kuruluş Yılı". Erişim: 29 Temmuz 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=uPRj3yQurL4>.
- Kutan, Recai. "İslam Birliği". *Necmettin Erbakan, İslam Birliği*. 15-23. Ankara: MGV Yayınları, 2017.
- Laleli, Nevzat. *Adil Düzen Nedir, Ne Değildir?*. Ankara: Gençlik Kütüphanesi, 1995.
- Macit, Abdulkadir. *Çağa İz Bırakan Önderler: Necmettin Erbakan*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2018.
- Mehdigil, Atilla. *İkinci Yalta*. Ankara: MGV Yayınları, 2017.
- Millî Gazete. "Dolara karşı İslam Dinarı". Erişim: 29 Ekim 2019. <https://www.milligazete.com.tr/haber/919342/dolara-karsi-islam-dinari>.
- Millî Gazete. "Erbakan Hoca İslam dinarını anlatıyor... İşte 1 İslam Dinarı!". Erişim: 29

- Ekim 2019. <https://www.milligazete.com.tr/video/1217753/erbakan-hoca-islam-dinarini-anlatiyor-iste-1-islam-dinari>.
- Müslüman Topluluklar Birliği I. İşbirliği Toplantısı: 31 Mayıs - 1 Haziran 1992. ESAM Yayınları, 1992.
- Özcan, Azmi. "İttihâd-ı İslâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 470-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Refah Partisi. 20 Ekim 1991 Genel Seçimi Refah Partisi Seçim Beyannamesi: Yeni Bir Dünya "Mutluluk". Ankara, 1991.
- Refah Partisi. 24 Aralık 1995 Seçimleri Seçim Beyannamesi (Özet). Ankara, 1995.
- Seâlebî, Abdulazîz. *Halfıyyatu'l-mu'temeril-İslâmî bil-Kuds: m. 1931 - h. 1340*. Haz. Ahmed b. Mîlâd. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Sırma, İhsan Süreyya. II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti. 14. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Şahin, Serdar. *Türkiyenin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler: İKE, ECO ve D-8 Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2012.
- Şama, Ekrem. *Allah Dostu Prof. Dr. Necmettin Erbakan*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 2015.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)". Erişim: 29 Temmuz 2019. <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. "Sanayi Politikası Olarak" D-8". Erişim: 29 Temmuz 2019. <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/sanayi-politikasi-olarak-d-8/7273>.
- Tuğrul, Talip. *Millî Görüş Hareketi'nin Temel Karakterleri*. Ankara: MGV Yayınları, 2019.
- Turhan, Salih. "Önsöz". *Necmettin Erbakan, Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. 13-15. Ankara: MGV Yayınları, 2016.
- Türkiye'nin Üyesi Olduğu Teşkilatlar Atlası*. Ankara: MSB Harita Genel Komutanlığı, 2017. Erişim: 21 Eylül 2019. <https://www.harita.gov.tr/images/urunler/8ca01ea920679a0.pdf>.
- Türköne, Mümtaz'er. *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. Ankara: Lotus Yayınevi, 2003.
- Uzun, M. Mustafa. *Erbakan Risaleleri: 3 Adil Düzen*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- Uzun, M. Mustafa. *Erbakan Risaleleri: 8 Erbakan'ın İslam Birliği Mücadelesi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Yavuz, Hakan. *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve Ak Parti*. Trc. Ahmet Yıldız. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Yavuz, M. Hakan. "Millî Görüş Hareketi: Muhafız ve Modernist Gelenek". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 6 İslamcılık*. Ed. Yasin Aktay. 591-603. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Yeniden Büyük Türkiye: 54. Cumhuriyet Hükümeti Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Yönetimi Üzerine* (t.y.).